

ABD'İN ORTA ASYA'DAKİ DEMOKRATİKLEŞTİRME POLİTİKALARI: ARAÇLAR, DEVRİM DENEMLERİ VE SONUÇLAR

THE US DEMOCRATIZATION POLICY IN CENTRAL ASIA: APPROACHES, ATTEMPTED REVOLUTIONS AND THE CONSEQUENCES

Ainur NOGAYEVA *

ÖZET

Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Asya başta ABD olmak üzere büyük ve orta ölçekli güçlerin mücadele alanı haline gelmiştir. ABD'nin bölgedeki politikasının öğelerini güvenlik, enerji ve demokrasi olarak özetlemek mümkündür. Bu çalışma ABD'nin Orta Asya'ya olan ilgisini demokratikleştirme politikası çerçevesinde ele almaktadır. Bu amaçla makalede ABD'nin finansal desteğiyle Orta Asya'daki STK faaliyetleri detaylı olarak değerlendirilmiştir. 1990 sonrası Orta Asya bölgesi ve çevresinde gelişen süreçler ile 2000'lerdeki "demokrasi dalgasının" parçası olarak görülen "renkli devrimler" bölgeyi büyük ölçüde etkilemiştir. "Devrimler" sonrası oluşan ortam ise ABD'nin bölge politikalarındaki önceliklerini yeniden belirlemesine neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: ABD, Orta Asya, Demokrasi, USAID, STK

ABSTRACT

After the Cold War Central Asian region became the area of struggle between great and middle powers, especially the USA. The US regional policy aspects can be summarized as security, energy and democracy. This study considers the US policy toward Central Asia within the frame of democracy promotion policy. For this purpose, activities of the NGO's in Central Asia financed by the USA have been analyzed. The processes which have evolved since 1990 in and around the Central Asian region and "the color revolutions" that have been perceived as a part of "democratic wave" in 2000's, widely effected the region. The "post-revolutionary" situation persuaded the USA to rearrange the priorities of its foreign policy toward the region.

Key Words: USA, Central Asia, Democracy, USAID, NGO

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletlerinin (ABD) Orta Asya'ya olan ilgisi SSCB'nin yıkılışı ile su yüzüne çıkmıştır. SSCB'nin dağılmasını takip ettiği dönemde Orta Asya'nın ABD dış politika öncelikleri arasında yer almasında jeopolitik boşluğu doldurmaya çalışan Çin ve Rusya'nın bölgedeki yükselişleri etkili olmuştur. İleride kendine rakip olabilecek bir gücün veya güçlerin önünü kesme anlayışından hareket eden ABD için, bu geleneksel tehdide 11 Eylül'le birlikte asimetrik tehdit de ek-

* Dr., Avrasya Ulusal Üniversitesi, Astana-Kazakistan. E-posta: aynur_nogayeva@yahoo.com

lenince bölgeye yönelmesi kaçınılmaz olmuştur. Orta Asya'yı- dünyanın diğer bölgeleri gibi- kendi ulusal çıkar alanına dahil eden ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgedeki politikaları, güvenlik, enerji ve demokrasi temelinde özetlenebilir.

ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisinde de belirtildiği gibi¹ ABD'nin bölge politikasının bir parçası olarak ele aldığımız demokrasi, ABD'nin iç ve dış politikasında en çok kullanılan kavramdır. Demokrasi adına yapılan girişimler, kimi zaman barışçıl, kimi zaman ise askeri niteliklidir. Bunun nedeni ise Amerikan yönetimine demokrasinin diğer ülkelerden daha gelişmiş/üstün olduklarının bir simgesi olarak görülmesi, aynı zamanda da "ötekileri" yanına çekmek için bir gereksinim olarak algılanmasıdır.²

1974 yılında 30, günümüzde ise 117 ülkenin demokratik olması, Amerikan yetkililerince ABD'nin mirası olarak algılanmaktadır.³ Demokrasi, insan hakları ile birlikte çoktan ABD'nin dış politika merkezi öğeleri haline gelmiştir. ABD yetkililerine göre, demokrasinin desteklenmesi, din özgürlüğü ve işçi hakları gibi Amerikan değerlerine hitap etmekle kalmayıp, güvenli ve istikrarlı bir küresel ortamın oluşturulmasına yardım ederek ABD'nin çıkarlarını ilerletmektedir. Bu anlamda demokrasi, diğer Amerikan çıkarlarını da kapsamaktadır. Başka deyişle, ABD'nin demokrasi adına yaptığı faaliyetler, açık pazarların genişletilmesinden terörle mücadeleyle, insan haklarının savunulmasından çevre sorununa kadar geniş bir yelpaze oluşturmaktadır.⁴

Amerikalı uzmanlara göre, SSCB'nin dağılmasıyla demokratik değerlerin yaygınlaştırılması ve yeni ülkelerin demokratik devletler topluluğuna dahil edilmesi stratejisini uygulamaya koyan ABD için Orta Asya (Kafkasya ile birlikte), söz konusu stratejinin önemli deneme sahasını oluşturmaktadır.⁵ Bu telaffuz edilen amaçlar çerçevesinde hareket eden Amerikan menşeli devlet ve sivil toplum kuruluşları "demokrasi" kavramını bir dış politika aracı olarak kullanmaktadır.

Bu bağlamda makalede ABD'nin demokratikleştirme politikalarının tarihi süreci, temelleri ve kullanılan araçlar değerlendirildikten sonra Amerika kökenli kuruluşların bölgede gelişen olaylardaki ve süreçlerdeki rolü ele alınacaktır. Bu bağlamda iki noktaya dikkat çekilecektir. Bunların ilki, ABD'nin demokratikleştirmeyi bir dış politika aracı olarak değerlendirirken bu politikayı bölgedeki otoriter rejimlerle işbirliği altında devreye sokmaya çalışmasıdır. İkincisi ise, bölgede demokratikleştirmenin gerektirdiği sosyo-ekonomik altyapı konusunda karşılaşılan zorluklardır. Bu bağlamda Orta Asya'daki demokratikleştirme sürecini etkile-

¹ Ulusal Güvenlik Stratejisinde Amerika Birleşik Devletleri'nin politikası, tüm dünyada zulme (tiranlığa) son vermek için her ulus ve kültürde demokratik hareketler ve kurumları aramak ve desteklemek olarak tanımlanmaktadır. "The Overview of America's National Security Strategy", *The White House*, (<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/section1.html>).

² Örneğin, "demokrasi" söylemi enerji alanında bile kullanılmaktadır: "U.S.' Pipeline Diplomacy". Bkz., CRS Report for Congress, RL34261, Steven Woehrel, "Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries", *The Library of Congress*, 27 Kasım 2007, s. 14.

³ "Democracy", U.S. Department of State, *Diplomacy in Action*, (<http://www.state.gov/g/drl/democ/>).

⁴ A.g.e.

⁵ Stephen Blank, *U.S. Military Engagement with Transcaucasia and Central Asia*, (Carlisle, Pa.: Strategic Studies Institute, 2000), s. iii.

yen bu iç ve dış unsurlarını değerlendirmeden önce ABD'nin bölgeye yönelik demokrasi politikalarının tarihi sürecini ele almak gerekir.

1. Demokratikleştirme Politikalarının Temelleri

1.1. Soğuk Savaş Dönemi

ABD'nin bölgeye yönelik demokrasi politikaları SSCB'nin dağılmasından önce başlamıştır. ABD'nin insan haklarını bir enstrüman olarak SSCB'ye karşı kullanması, NATO'nun askeri gücünün arttırılması ve ABD'nin Çin ile ilişkilerinin geliştirilmesi ile birlikte İkinci Dünya Savaşı sonrasında "çevreleme" politikalarının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. SSCB dönemindeki bu faaliyetlerinin amacı, bölge halklarını Rusya'nın etki sahasından çıkarmak olmuştur.

Amerikan idealizminin babası Wilson'dan itibaren Amerikan yöneticileri demokrasiyi kimi zaman bir amaç, kimi zaman da bir araç olarak kullanmışlardır.⁶ Orta Asya ise 1979 Afganistan işgalinden sonra ABD'nin dikkatini çekmiştir. SSCB'nin Afganistan'a gönderdiği birliklerinin bölge halkından oluştuğunu fark eden ABD, *Radio Liberty* ve *Free Europe*'un yerel dillerindeki yayınlarıyla bölge halklarını "dinsiz" Sovyet yönetimine karşı ayaklanmaya çağırmıştır.⁷

Ancak SSCB'ye karşı ideolojik mücadele çerçevesinde demokrasi teşviki politikasını başlatma sinyali olarak genellikle Reagan'ın İngiliz Parlamentosu'nda yaptığı ve Sovyetler Birliği'ni "kötülük/şeytan imparatorluğu" olarak adlandırarak "özgürlük için haçlı seferi" çağrısında bulunduğu konuşma gösterilmektedir.⁸ Bu çağrılarda ifadesini bulan "Reagan doktrini", komünizm karşıtı eylemlerin desteklenmesini yanı sıra liberal demokrasiyi insanlık tarihindeki gelişim sürecinin kaçınılmaz bir üst aşaması olarak tanımlamaktaydı. Başka bir ifadeyle, demokrasi, bugün anladığımız anlamıyla - yani hem müttefik hem müttefik olmayan ülkelerle sadece hükümet düzeyindeki baskı ve teşvik politikaları yoluyla değil, aynı zamanla ABD ve uluslararası menşeli sivil toplum kuruluşları ve kurumlar ağıyla yürütülen resmi söylemde ABD'nin dış ve güvenlik politikasının önemli bir bileşeni olarak ele alınan haliyle - Reagan döneminde uygulamaya konulmuştur.⁹ Zira kendisinin adını alan doktrine göre, ABD anti-komünist ayaklanma ve devrimlere destek verecekti. Bunun gerekçeleri ise şöyle sıralanmaktaydı: devrimciler tiranlığa son vermek için savaşıyorlardı, eğer yardım edilmezse bu ülkeler SSCB'nin denetimi altına girebilirdi, özgürlüğü savunmak ise bir Amerikan geleceği idi. İlan edilen bu doktrin Afganistan, Angola, Kamboçya ve Nikaragua'da uygulanmıştır.¹⁰ Başka bir deyişle, ABD'nin diğer ülkelere müdahale hakkının

⁶ Maxime Lefebvre, *Amerikan Dış Politikası*, İsmail Yerguz (Çev.), (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), ss. 73-74.

⁷ Çağrı Erhan, "ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları", Mustafa Aydın (Der.), *Küresel Politikada Orta Asya*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2005), ss. 17- 18.

⁸ Ronald Wilson Reagan, "Address to the British Parliament", *Miller Center of Public Affairs*, 8 Haziran 1982. (<http://millercenter.org/scripps/archive/speeches/detail/3408>).

⁹ Bkz., Anar Somuncuoğlu, *ABD'nin Demokrasi Özendirme Politikası: Kazakistan Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2008, ss. 93-95.

¹⁰ Funda Keskin, "ABD Başkanlarının Ünlü Doktrinleri", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran (Der.), (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s. 527.

bulunup bulunmadığı tartışması, Reagan döneminde ABD'nin demokratik olmayan ülkelere saldırıda bulunabileceğinin meşrulaştırılmasıyla sonuçlanmıştır.¹¹

Reagan döneminin son yıllarında yazılan, ancak Reagan'dan sonra yönetime gelen George Bush dönemine damgasını vuran Brzezinski'nin *Büyük Çöküş* ve Fukuyama'nın *Tarihin Sonu* gibi eserleri, SSCB'nin sonu ve dünya sistemindeki değişiklikleri temel alarak komünizmin ölümünü ve yerine ABD ve Batının simgelediği liberal demokrat değerlerin zaferini ilan ettiler.

1.2. 1990 Sonrası Uygulamalar

SSCB'nin yıkılmasıyla ABD, ekonomik ve siyasi reformlar aracılığıyla demokratikleştirme politikalarıyla bölgeyi Batı sistemine entegre etme adına eski Sovyet coğrafyasına yönelmiştir. Ancak bu politikayı bölgede çıkarları bulunan diğer ülkelerle çatışmaya girmeksizin izlemeyi hedeflemiştir.¹² Bu yüzden baştan beri demokrasi konusu, demokrasiye yüklenen anlamlar ve kullanım alanı açısından farklılık göstermektedir. "Demokrasi" kavramına yeni görevler yüklenmiş, hatta demokrasi konusu NATO'nun faaliyet alanlarına bile girmiştir. Zira ortaklığa üye olan devletlere Çerçeve Anlaşmasını imzaladıklarında, demokratik toplumun muhafaza edilmesi ilkesine bağlı oldukları hatırlatılmaktadır. İlginç tarafı, bu belgede "demokrasi" kavramı "güvenlik" kelimesinden daha fazla zikredilmektedir (dörde karşı üç).¹³

Dünyadaki demokrasi gelişim sürecini ele alan Samuel Huntington, demokratik ülkelerin sayısının artması ve azalmasına bağlı olarak süreci "dalga" ve "ters dalga" olarak değerlendirmektedir.¹⁴ Bu açıdan ele aldığımızda demokrasiyi yayma misyonunu üstlenen ABD, 1990 sonrası başlayan "üçüncü demokrasi dalgası"nın bir ters dalgaya çevrilmesinden endişe duymaktadır. Buna neden olabilecek potansiyel sebepler ise şöyle sıralanmaktadır: demokratik rejimlerin etkin işlemelerine engel olan sistemsel kusurlar söz konusu rejimlerin meşruluklarını zayıflatabilir, demokratik olan veya demokratikleşmekte olan herhangi büyük bir devletin otoritarizme geçmesi, ters dalgayı harekete geçirebilir. Örneğin, Rusya'da otoritarizmin yeniden canlanması, eski SSCB ve Doğu bloku ülkelerinde demokratikleşme eğilimi üzerinde istikrar bozucu etkiler yapabilir. Aynı şekilde demokratik sisteme sahip olmayan Çin'in yükselmesi, Doğu Asya'da etki ve denetimini genişletmesine ve bölgedeki demokratik rejimlerin zayıflamasına yol açabilir, günün ihtiyaçlarına cevap verir görünen kökten dincilik, oligarşik otoritarizm, popülist diktatörlükler gibi çeşitli eski ve yeni otoritarizm biçimleri ortaya çıkabilir.¹⁵

¹¹ Waltz, Kenneth, "The Emerging Structure of International Politics", *International Security*, Cilt: 18, Sayı: 2, 1993, s. 49.

¹² Anar Somuncuoğlu, *ABD'nin Demokrasi Özendirme Politikası: Kazakistan Örneği*, s. 292.

¹³ "Partnership for Peace: Framework Document Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council", *North Atlantic Treaty Organization*, 1994, (<http://www.nato.int/docu/basicxt/b940110b.htm>).

¹⁴ Samuel P. Huntington, "Demokrasinin Üçüncü Dalgası", *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, Larry Diamond, Marc F. Plattner (Der.), (Ankara: Yetkin Yayınları, 1995), ss. 31-52.

¹⁵ A.g.e., ss. 38-52.

Bunların yanı sıra ABD tarafından demokrasiye engel oluşturabilecek unsurlar arasında İslami değerlerle¹⁶ Konfüçyüs öğretisi olabileceği de tartışmaya açılmaktadır. Zira ABD'deki ekonomik gelişmeler demokrasiyi ortaya çıkarmış iken, Çin'deki ekonomik gelişmeler kültür unsuruunu sağlamlaştırmıştır. Başka deyişle, ABD'den farklı olarak Çin'de ekonomi, demokrasiye karşı olarak kültür unsuruunu takviye etmiştir. Rusya'da da ekonomik gelişmeler ile demokrasi arasındaki bağlantı henüz netliğe kavuşmamıştır. Bundan dolayı ABD, demokrasi politikalarını aktif hale getirerek SSCB'den kopmuş ülkelerde demokrasiyi sivil devrimlerle yayma kararı almıştır. Ne var ki, bu devrimlerin devlet yoluyla mı, yoksa ABD'li sivil girişimlerle mi gerçekleştiği konusundaki tartışmalar hala sürmektedir. Ancak söz konusu devrimlere ve etkilerine geçmeden önce demokrasi politikalarının araçları ve mekanizmalarını değerlendirmek gerekir.

2. Demokratikleştirme Politikalarının Araçları

Soğuk Savaşın sona ermesiyle, demokrasi karşıtı komünist düzen sona ermiştir. Bu ideolojik savaşın galibi olmasına rağmen ABD, tıpkı Rusya gibi bir boşluk içine düşmüştür. "Sovyet totaliterciliğinin çöküşüyle batı demokrasisinin yaşatılması için verilen uzun mücadele kazanıldıysa, bundan sonra nereye gidiyoruz?"¹⁷ sorusu sık sık gündeme gelmiştir. Bu yüzden, ABD, Rusya'nın kendisini toparlaması ve Çin'in de ideolojik bağlamda SSCB'nin yerine geçmesi söz konusu olmadan, demokratik toplum yapısını bir an önce ihraç etme politikasını uygulamaya geçirdi. Bunun için SSCB döneminde kurulan örgütler ağı mekanizması uygulamaya koyuldu. Bu mekanizmalar, kimi zaman bütçeden aktarılan paralarla faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları- STK'lar ve gönüllüler yoluyla doğrudan, kimi zaman ise ileride inceleyeceğimiz üzere GUAM gibi Rusya'nın etkisini dengeleyen örgütlerin desteği ile dolaylı olarak kendini göstermiştir.

2.1. Devlet Kuruluşları ve STK'lar

Yukarıda belirtilen ve demokrasinin altyapısının geliştirilmesine dikkat çeken Reagan'ın konuşması, 1983 yılında kurulan ve hükümet dışı çabalarıyla tüm dünyada demokratik kuruluşların geliştirilmesini amaçlayan Ulusal Demokrasi Vakfı'nın - NED (*The National Endowment for Democracy*) kurulmasında merkezi rol oynamıştır.¹⁸

ABD Dışişlerine bağlı Uluslararası Kalkınma Ajansı -USAID (*Agency for International Development*) tarafından sağlanan 300.000 dolar finans ile "Demokrasi Programı" çerçevesinde kurulan NED, bir hükümet dışı/ sivil bir kuruluş olarak kurulsada Kongre denetimi altında yıllık yardım almaktadır. Yani NED, gelen parayı yurtdışında demokrasiyi ilerletmesini amaçlayan özel kuruluşlar arasında dağıtacaktır.¹⁹

¹⁶ Oysa, ABD, Sovyet döneminde İslamı "Yeşil Kuşak" projesi bağlamında müttefik olarak görüyordu.

¹⁷ Graham E. Fuller, *Demokrasi Tuzağı*, Meral Gaspıralı (Çev.), (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1996), s.13.

¹⁸ *The National Endowment for Democracy*, (<http://www.ned.org/about/about.html>).

¹⁹ David Lowe, "Idea to Reality: NED at 25", *The National Endowment for Democracy*, (<http://www.ned.org/about/nedhi-story.html>).

NED dört kuruluşu finanse etmektedir. Bunlar, NDI, IRI, CIPE ve AFL-CIO'dur. Ulusal Demokrat Enstitüsü –NDI (*National Democratic Institute*) ve Uluslararası Cumhuriyetçi Enstitüsü-IRI (*International Republican Institute*), ABD'deki Demokrat ve Cumhuriyetçi partilerin uluslararası kanadıdır. Üçüncü kuruluş, ABD Ticaret Odasına bağlı Uluslararası Özel Yatırımlar Merkezi- CIPE (*Center for International Private Enterprise*) olup dördüncüsü AFL-CIO adlı kuruluş ise ABD Sendikalar Federasyonu ile bağlantılı bir kuruluştur.²⁰

NED, Balkanlarda ve Avrasya'da demokrasi eğitimi konusunda öncülük yapmıştır. 2007'de Polonya, Slovakya, Macaristan ve Slovenya'dan yaklaşık 20 STK, Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Moldova, Sırbistan ve Orta Asya'daki 200 bağımsız kuruluşla çalışmış, demokrasinin gelişimi konusunda teorik ve pratik bilgiler vermişlerdir. Bu STK'lar uygulama konusundaki tecrübelerini eğitim programları, staj ve bilgi edinme amaçlı düzenlenen geziler yoluyla aktarmışlardır.²¹ Öte yandan, NED'in kuruluşunda rol alan Allen Weinstein'in 1991 yılında "Bugün yaptıklarımız, 25 yıl önce CIA tarafından gizlice yapıldı" ifadesi, bu kuruluşun amaçlarına ilişkin tartışmaları gündeme getirmiştir.²²

NED'in yanı sıra STK denince ilk akla gelen Soros Vakfı'nın Açık Toplum ve STK ağları olmuştur. Soros Vakfı, her ne kadar bilim ve eğitime verdiği destekle tanınsa da, özellikle ismini eski Sovyet coğrafyasındaki sivil devrimlere verdiği destekle duyurmuştur.

Çocukluğu Nazizm ve komünizm altında geçtiği için totaliterliği eleştirip kapalı toplum yerine 'açık toplum' ideali doğrultusunda hareket eden George Soros, spekülasyon sonucunda elde ettiği gelirin bir kısmını sivil toplum faaliyetlerine aktarmıştır. 1979 yılında New York'ta Açık Toplum Fonu'nu (*Open Society Fund*) kuran Soros, o yıldan 2007'ye kadar açık toplum faaliyetlerine şu anki servetinin % 69'una karşılık gelen 5,9 milyarlık dolarlık bir kaynak aktarmıştır.²³

"Hukukun üstünlüğünün, insan haklarına ve azınlık haklarına saygının teminat altına alındığı, farklı seslere izin veren ve demokratik yöntemlerle seçilmiş hükümetlerce yönetilen toplumlar"²⁴ olarak tanımladığı açık toplumları oluşturmak için çabalayan Soros, Bush idaresinin politikalarını sert bir şekilde eleştirmiştir. Bununla birlikte Amerikan idaresinin ve Soros'un kullandıkları araçlar ve nihai hedef bakımından benzerlik sergilemektedir. Hatta Soros Vakfı'nın 2005 yılı raporunda belirtildiği üzere, bazen harcamaları üstlenmek, bazen de projelere destek vermek adına diğer uluslararası kuruluşların yanı sıra ABD'nin devlet destekli kuruluşları Soros Vakfının donör partner rolünü bile üstlenmişlerdir.²⁵

²⁰ A.g.e.

²¹ The National Endowment for Democracy, "NED Grants Program, Eurasia Program Highlights", (<http://www.ned.org/grants/08programs/highlights-eurasia08.html>).

²² *The Washington Post*, 22 Eylül 1991, aktaran Hernando Calvo Ospina, "NED et. al.: The CIA's Successors and Collaborators US Overt and Covert Destabilisation", *Global Research*, 15 Nisan 2008, (<http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=8694>).

²³ "Graphic: The 50 Most Generous Philanthropists," *Business Week*, 27 Kasım 2006, s. 75, (http://www.businessweek.com/pdfs/2006/0648_givers.pdf).

²⁴ A.g.e., s. 67.

²⁵ Open Society Foundations, *Building Open Societies: Soros Foundations Network 2005 Report*, 2006, ss. 174-175.

Doğu ve Orta Avrupa ülkelerindeki Soros Vakıflarına destek vermesi için 1993 yılında kurulan Açık Toplum Enstitüsü- OSI (*Open Society Institute*), eğitim, medya, toplum sağlığı, insan hakları, kadın hakları, hukuk, ekonomi ve sosyal alanlardaki reformları desteklemektedir. Küresel düzeyde açık toplumu hedefleyen OSI, sivil toplum örgütlerinin, uluslararası kurumların ve hükümet temsilcilerinin bir araya geldiği geniş katımlı bir açık toplum ağı oluşturmayı amaçlamaktadır. OSI, Soros Vakıflar Ağı'nın çalışmaları, demokrasiyi güçlendirmeyi hedefleyen ülkeler üzerinde odaklanmıştır. Bu ağ, Afrika, Orta Asya, Kafkaslar, Latin Amerika, Güneydoğu Asya, Haiti, Moğolistan ve Türkiye'yi kapsayan bir coğrafyada, 60 kadar ülkede etkinlik göstermektedir.²⁶

2.2. Gönüllüler

ABD hükümetinin teşvik ettiği bir yönelim de gönüllüler hareketidir. 2006 itibarıyla çeşitli hayır ve toplum kuruluşlarında 61 milyon Amerikalı çalışmaktadır.²⁷ Ülke içinde ve ülke dışında çalışan bu kuruluşların bir kısmı, devlet tarafından finanse edilirken, bir kısmı tamamen Amerikan vatandaşlarının katkılarıyla faaliyet göstermektedir. 25 Eylül 2003'te Cumhurbaşkanı kararıyla oluşturulan devlet ve özel sektörün işbirliği modelini oluşturan Refah için Gönüllüler- VfP (*Volunteers for Prosperity*) gibi kuruluşlar ise dünyada çeşitli hastalıklarla mücadele ve yoksulların suya ulaşımı gibi daha çok sağlık alanındaki konularda faaliyet göstermektedir. 200 STK'nın yanı sıra on binlerce gönüllü ile birlikte çalışan bu kuruluş aracılığıyla, Bush'un deyimiyle, "bu nesil, dünyada ABD'nin enerjisini ve idealizmini sergileyecek" ve böylece Amerika'nın küresel sağlık ve refah sağlama çabası desteklenmiş olacaktır.²⁸

Amerika dışında faaliyet gösteren geniş çaplı diğer gönüllülerden oluşan yapı ise Barış Gönüllüleri/Birlikleri olmuştur. Günümüzde 139 ülkede faaliyet gösteren 195 bin gönüllüyü kapsayan Amerikan Barış Gönüllüleri (*Peace Corps*) oluşturma fikri, 1960 yılında senatör Kennedy tarafından Michigan Üniversitesi öğrencilerine yaptığı konuşmada dile getirilmiş ve bu yapılanma federal hükümetin bir organı olarak düşünülmüştür.²⁹ 1962'de resmen çalışmaya başlayan *Peace Corps*'un görünürdeki amacı, gönüllü öğretmenlerin ve teknik uzmanların ABD'nin yakın ilişki içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerdeki okullarda ders vererek ve çeşitli teknik uzmanlık yardımları sunarak, bu ülkelerin toplumsal kalkınmasına katkı sağlamaktır. Ancak, *Peace Corps*'un aslında Amerikan çıkarlarına hizmet edecek nesiller yetiştirmek, zeki ve çalışkan çocukların öğrenimlerine ABD'de devam etmelerini sağlamak (beyin göçü) ve buldukları ülkelerde haber alma faaliyetlerinde bulunmak gibi kapsamlı görevleri olduğu belirtilmektedir.³⁰

²⁶ Açık Toplum Enstitüsü Türkiye Temsilikliği, (http://www.osiaf.org.tr/router.php?sayfa_id=osi&res=1024).

²⁷ "Volunteerism is Integral Part of U.S. Culture", *America.gov, Engaging the World*, 27 Şubat 2007, (<http://www.america.gov/st/peopleplace-english/2007/February/20070226171408xlrnenf0.5726892.html>).

²⁸ USAID *Volunteers for Prosperity*, (<http://www.volunteersforprosperity.gov/about/>).

²⁹ *Peace Corps*, (<http://www.peacecorps.gov/index.cfm?shell=learn.whatiscpc>).

³⁰ Ağustos 1962'de Türkiye'de de çalışmaya başlayan *Peace Corps*'un bazı elemanlarının misyoner faaliyetler yürüttükleri ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde CIA adına bilgi topladıkları

Belirtilen bu programlara benzer gönüllüler programı Bush'un dile getirdiği *Freedom Corps* (Özgürlük Birlikleri) programı olmuştur. Gönüllü birimlerinin oluşturulması için çağrıda bulunan Bush, farklı meslekten olan Amerikan vatandaşlarını ülkenin içinde ve dışında faaliyet göstermeye davet etmiştir.³¹ Bunun için büyük kısmı Afganistan'da olmak üzere 200 bin gönüllü Amerika dışında demokratik faaliyetleri yürüteceklerdir. Bu faaliyetlerin amacı, "uzun süreli barış ve demokrasinin zaferi" olarak belirlenmiştir.³² 2002'den beri Ulusal merkez olarak faaliyet gösteren *Freedom Corps* yeni "Marshall planı" olarak da adlandırılmaktadır.³³

Orta Asya'da 1993 yılında çalışmalarına başlayan gönüllüler, iki program çerçevesinde faaliyetlerini yürütmektedirler. Bunların ilki, İngilizceyi öğretmektir. Bu alanda ortaokul ve üniversite düzeyinde öğrenci ve öğretmenlerle sıkı temas halinde dirler. İkinci program ise, organizasyonel ve kamu destek programı- OCAP (*Organizational and Community Assistance*)'dır. Bu program çerçevesinde çalışanlar ise gençlik, kadın ve engelli örgütlenmeleri gibi daha geniş çalışmalar yürütmektedirler.³⁴

Bölgedeki yerli halkın dilini öğrenerek adapte olan gönüllüler, resmi düzeydeki temaslardan çok, halkla ilişkiler kurmaya ve tabanı etkilemeye yoğunlaşmaktadır.³⁵ Kamu diplomasisi alanına yapılan harcamalar son 10 yılda azalmasına rağmen, genel olarak ABD, hükümet düzeyinde gönüllüleri teşvik etmektedir. Bu bağlamda ABD'nin önce Tacikistan'da, sonra da Kazakistan'da görevli olan büyükelçisinin eski bir gönüllü olması da anlamlıdır.

2.3. GUAM Örgütü ve Özbekistan

ABD eski Sovyet coğrafyasında Rusya ve Çin'in etkisini dengelemek adına NATO'nun Barış İçin Ortaklık- BİO programının yanı sıra demokrasi politikaları çerçevesinde GU(U)AM örgütünü desteklemiştir. Bütünleyici plüralizm (*integrative pluralism*) düşüncesinin uygulama örneğini³⁶ oluşturan 1997'de kurulmuş Demok-

iddiaları üzerine, bunların önce faaliyet alanları sınırlandırılmış, ardından artan tepkiler üzerine ABD Peace Corps'u Türkiye'den geri çekmiştir. Çağrı Erhan, "ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları," s. 29.

³¹ Bu programla emekliye ayrılmış sağlık memurları ve diğer gönüllülerin ulusal güvenliği sağlamak adına acil servis, polis, itfaiye, ulaşım'da, emekli öğretmenlerin ise sorunlu olan okul, aile ve topluluklarda en az iki yıl (4.000 saat) istihdam edilmesi planlanmıştır. Bu birliklerin üç faaliyet alanı belirlenmiştir: evlerde kriz durumlarda müdahalede bulunmak, toplumu yeniden inşa etmek ve dünya çapında Amerikan sevgisini arttırmaktır.

³² "2002 The State of the Union Address by the President of the United States", House of Representatives, 29 Ocak 2002, (<http://www.americanrhetoric.com/speeches/stateoftheuni on2002.htm>).

³³ Tatyana Shakleina, "Vneşnepoliticheskie Diskussii v SŞA: Poiski Global'noj Strategii (ABD'de Dış Politika Tartışmaları: Küresel Stratej Arayışlar)", SŞA-Kanada, Sayı: 10, 2002, s. 11.

³⁴ "Ambassador Richard Hoagland's Interview with Peace Corps Newsletter", *Vesti*, 7 Nisan 2009, (<http://kazakhstan.ussemba ssy.gov/tr-04-07-09-2.html>).

³⁵ "Peace Corps in Kazakhstan", *United States Diplomatic Mission to Kazakhstan*, (http://kazakhstan.ussemba ssy.gov/peace_corps.html).

³⁶ Sergey Samujlov, "Etapı Politiki SŞA v Otnoshe nii SNG (BDT'ye Yönelik ABD Politikalarının Aşamaları)", SŞA- Kanada, Sayı: 2, 2005, s. 67.

rasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü,³⁷ üye ülkelerinin baş harflerinden dolayı GUAM adını almıştır. Örgüt, Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'dan oluşan üyelerinin coğrafi konumu nedeniyle Rusya'nın güneyindeki bir kuşak görünümündeydi. 1999'da bu kuşağa Özbekistan'ın katılımıyla Orta Asya'dan bir halka daha eklenmiştir ve örgütün ismi GUUAM olarak değiştirilmiştir.

Eski Sovyet Cumhuriyetlerinin bağımsızlığının ve egemenliğinin güçlendirilmesine yönelik siyasi, ekonomik ve stratejik ittifak olarak kurulan bu örgütün temelleri, 1996'da Viyana Toplantısındaki devlet heyetlerinin ve 1997'de Strasburg'taki devlet başkanlarının bir araya gelmesiyle atılmıştır.

18 Mayıs 2000 tarihinde *Radio Free Europe/Radio Liberty*'nin sponsorluğu ve Senatonun Dışişleri Komitesinin (*Senate Foreign Relations Committee*) desteği ile Washington'da düzenlenen bir seminerde GUUAM üyesi ülkelerin büyükelçileri örgütün hedefinin eski Sovyet Cumhuriyetlerinin bağımsızlığının ve egemenliğinin güçlendirilmesi olduğunu tekrarlamıştır. Bu toplantıda örgütün önündeki dört hedef ise şöyle belirlenmiştir: 1) Doğu- Batı ticaretinin ve ulaşım koridorunun geliştirilmesi; 2) Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi ve NATO BİO programı çerçevesinde işbirliğinin artırılması, 3) bölgede kitle imha silahlarının önlenmesi ve 4) üye ülkelerde uyuşturucu sorununa karşı mücadele edilmesidir.³⁸ Bu hedeflerin ilk ikisi ABD'nin bölgedeki çıkarlarına paralellik gösterirken, diğer ikisi ise dünyada hiçbir ülkenin karşı çıkamayacağı küresel niteliktedir. Bu hedefler doğrultusunda örgüt çatısı altındaki üye ülkeler, ekonomik işbirliğinin artırılmasını, Sovyetler döneminden kalan ve Rusya'nın müdahalesine imkan sağlayan "dondurulmuş çatışmaların" çözülmesini, böylece Rusya'nın etkinliğini asgariye indirilmesini istemişlerdir.

İnsan hakları ve özgürlük konusunda en çok eleştirilen Özbekistan, GUAM'a üye olduktan sonra bu konuda ABD'nin baskısı ile birkaç girişim de bulunmuştur. ABD'li yetkili Jones, 11 Şubat 2002'de Orta Asya turnesinden sonra verdiği demeçteki verilere göre, 2002'de Kerimov'un ABD ziyareti ve ABD devlet yetkililerinin karşılıklı ziyaretlerinden sonra Taşkent yönetimi birkaç hafta arayla önce 2000, sonra da 800 kişiyi serbest bırakan bir siyasi af getirmiştir.³⁹ Aynı yıl ilk defa 1996'dan beri ülkede faaliyet gösteren insan hakları derneği kayıt altına alınmıştır.

Ancak ABD'nin demokrasi konusundaki artan baskıları, Özbekistan'ı 2002'de örgütteki üyeliğini dondurmaya sevk etmiştir. Özbek lider, Nisan 2005'teki Kışinev zirvesine katılması konusunda kendisini ikna etmek için gelen Gürcistan Başbakan Zurab Nogaideli'yi oldukça soğuk karşılamıştır. Kerimov bu tutumuyla ABD destekli "Gül devrimi" hükümeti başkanına Özbekistan'da yapılacak 2006'daki Cumhurbaşkanlık seçimleri öncesinde, devrim hazırlığı yapılan sıradaki bir ülke lideri olmadığını göstermek istemiş ve zirveye katılmamıştır.

³⁷ Örgüt, Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü-GUAM (*Organization for Democracy and Economic Development – GUAM*) adını 23 Mayıs 2006 Kiev zirvesinde almıştır.

³⁸ "The GUUAM Group: History And Principles", *Briefing Paper*, Kasım 2000, (www.guam.org/general).

³⁹ "U.S. Wants Engagement in Central Asia, Jones Says", *Arabic News*, 2 Aralık 2002, (<http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/020212/2002021241.html>).

Moldova Cumhurbaşkanı Voronin'in, "Kişinev zirvesinin Baltık Denizi'nden Karadeniz'e kadar demokrasinin inşası için büyük önem taşıyacağını" belirttiği ve "devrimci" Gürcistan lideri Saakashvili'nin "bu zirvenin, Avrupa'nın kalan diğer kısımlarını da kapsayacak olan "üçüncü dalga" devrimleri için bir hamle olacaktır" ifadesini kullandığı zirvenin ardından Kerimov, ABD'nin kendisine iktidarda kalacağına dair kesin bir garanti vermeyeceğini anlamıştır.

Mayıs 2005'te örgütten çekildiğini açıklayan Özbekistan, ülkede cereyan eden Andijan olaylarından sonra kendisine destek veren Rusya'nın başındaki Avrasya Ekonomik Ortaklığı-AEO'ya (EurAzES), sonra da Kolektif Güvenlik Anlaşma Örgütü- KGAÖ'ya katılmıştır. Böylece örgüt (ve arkasındaki ABD), Orta Asya'ya giden "köprüyü" kaybetmiştir. Örgüt yetkililerinden gelen açıklamada, örgüte üye ülkelerin AB ve ABD desteği ile Batı yapılarına entegrasyonu olarak belirlenen ortak hedefler çerçevesinde birleşmekte olduğunun vurgulanması, Özbekistan'ın bu hedefleri paylaşmadığı yönünde yorumların yapılmasına neden olmuştur.⁴⁰

3. ABD'nin Yardımları ve Orta Asya'daki STK Faaliyetleri

ABD'nin Orta Asya bölgesindeki demokratikleştirme politikalarını, finansal araçları kullanarak ve bölgedeki STK'lar aracılığıyla yürüttüğünü daha önce belirtmiştik. Bunun için ne kadar finans sağlanmakta olduğu ve aktarılan bu mali yardımın bölge ülkelerinde nasıl kullanıldığı değerlendirilmelidir.

3.1. Bölgeye Yapılan Amerikan Yardımları

1 Nisan 1992'de Özgürlüğü Destekleme Yasası'nın – FSA (*Freedom Support Act*) yürürlüğe girmesiyle başlayan ve sonra daha da yoğunlaşan Amerikan yardım miktarı bölgesel ve devletler bazında 1992- 2005 arasında Orta Asya toplamında 3.820 milyon dolar oluşturmuş, 2006'da bu rakam 232,86 milyon, 2007'de ise 329,35 milyon dolar idi.⁴¹ 2009 ve 2010 yıllarında bu rakamlarda bir azalma eğilimi görülmüş ve 149,525 ve 172,739 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.⁴²

Bölgeye yapılan yardımların artırılması, bölge güvenliği ve ABD müttefikleri de dahil olmak üzere diğer ülkelere sıçrayabilecek siyasi istikrarsızlığın önlenmesi bakımından önemli olarak görülmüştür. Ancak bu yardımın sağlanması, bölge ülkelerinin demokrasi konusunda sağladıkları ilerlemeye bağlı kılınmıştır. Örneğin, 2002 yılından itibaren Özbekistan'a yönelik yardımlar, (2002'de sadece askeri, 2003'te ise Özgürlük Yasası da dahil olmak üzere tüm yardımlar) Dışişleri Bakanı'nın ülkenin insan hakları ve demokrasi konusunda ilerleme sağladığına dair raporunun Kongre'ye sunulmasından sonra yapılacaktır. Aynı durum Kazakistan

⁴⁰ Evgenij Shestakov, "GUUAM Poterjalo Bukvu (GUUAM Harfini Kaybetti), *Rossijskaja Gazeta*, Sayı: 3764, 6 Mayıs 2005.

⁴¹ 2007 mali yılı için yalnız Kazakistan'a yapılan yardım miktarı 165,59 milyondur. Jim Nichol, *CRS Report for Congress RL33458 Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests*, The Library of Congress, 6 Ağustos 2008, s. 42.

⁴² Bu rakamlara Aid for Europe, Eurasia, and Central Asia (AEECA) ve "Function150" programları dahil; Savunma ve Enerji Bölümleri destek fonları ile değişim ve Kırgızistan'a yapılan Millennium Tehditleri (Millennium Challenge Corporation) yardımı ise hariçtir. Jim Nichol, *CRS Report for Congress RL33458, Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests*, 10 Ağustos 2010, s. 43.

için de geçerli idi, ancak Özbekistan'dan farklı olarak Bakan, bu şartı ABD'nin ulusal güvenliğini gerekçe göstererek yerine getirmeyebilirdi.⁴³ Bu şartlı yardım uygulaması, 2004'den sonra da geçerliliğini korumuştur.

2006 yılında ABD hükümeti, çabalarını sivil toplumun oluşturulması ve ekonomik ve demokratik reform ve kurumların teşviki üzerinde yoğunlaştırarak bölgeye yaklaşık 170 milyon dolar aktarmıştır.⁴⁴

Tablo 1. Orta Asya Ülkelerine Yapılan ABD Dış Yardımı, 1992-2008 Mali Yılları İçin (Milyon Dolar)⁴⁵

Orta Asya ülkeleri	FY 1992- FY 2005 Bütçelendirilmiş	FY 2006 Bütçelendirilmiş	FY 2007 Bütçelendirilmiş	FY 2008 Tahmin	FY 2009 İstenilen
Kazakistan	1,244.8	80.16	165.59	25.191	21.948
Kırgızistan	806.5	43.29	54.41	32.626	29.608
Tacikistan	679.7	44.84	46.71	31.914	28.582
Türkmenistan	255.4	10.44	19.84	9.149	11.504
Özbekistan	760.9	49.30	35.21	10.19	7.94
<i>Bölgesel</i>	73.2	4.83	7.59	2.976	6.607
Toplam	3,820.5	232.86	329.35	112.046	106.189
Yüzde	14	12	16	24	25

Kaynak: State Department, Office of the Coordinator of U.S. Assistance to Europe and Eurasia, information as of January 9, 2008; Congressional Budget Justification for Foreign Operations, FY2009: South and Central Asia.

Bölgede faaliyet gösteren Barış gönüllüleri, 11 Eylül'den sonra Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'dan çıkarılmış olmasına rağmen, 2002'de Müslüman halklar arasında Amerika karşıtı algının giderilmesi amacıyla tekrar bölgede faaliyete başlamış, ancak 2005'ten itibaren Özbekistan *Peace Corp*'un faaliyetleri konusundaki desteğini azaltmıştır.⁴⁶

3.2. Orta Asya'daki STK Faaliyetleri

Kazakistan

ABD -Kazakistan ilişkilerinin temellerini oluşturacak olan Demokratik Ortaklık Şartı'nın (*Charter of Democratic Partnership*) hayata geçirilmesini amaçlayan ilk toplantı Kasım 1994'te gerçekleşmiştir. Toplantı sırasında Kazakistan ve ABD hükümeti arasında STK ve ABD yardımları konusunda anlaşma imzalanmıştır. Bu an-

⁴³ Jim Nichol, CRS Report for Congress RL30294, s. *Central Asia's Security: Issues and Implications for U.S. Interests*, The Library of Congress, 7 Şubat 2006, s. 30.

⁴⁴ Richard A. Boucher, "U.S. Policy in Central Asia: Balancing Priorities (Part II)", *Statement to the House International Relations Committee Subcommittee on the Middle East and Central Asia*, 26 Nisan 2006, s.1, (<http://www.state.gov/p/sca/rls/rm/2006/65292.htm>).

⁴⁵ Jim Nichol, CRS Report for Congress RL33458, *Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests*, The Library of Congress, 6 Ağustos 2008, s. 42.

⁴⁶ A.g.e., s. 31.

laşma çerçevesinde ülkede 40 ila 50 Amerikan STK faaliyet göstermektedir.⁴⁷ Ülkede toplam olarak ise 17 bin STK faaliyet göstermektedir.

Kazakistan'da NED, gazetecileri, mültecileri ve azınlık haklarını savunan İnsan Hakları ve Hukuk Üstünlüğü Bürosu, Almatı Helsinki Komitesi, Ulusal Televizyon ve Radyo Yayın Derneği gibi bir çok kuruluşu desteklemektedir. Basın özgürlüğü alanında ise günümüzde ülkede en çok okunan web-gazetelerin başında gelen "Zona.kz", tartışma forumu "Polyton" ile internet-radyo "inkar.info" NED'in desteğini alan kuruluşlar arasındadır.⁴⁸

Tablo 2. Kazakistan'daki NED Destekli Kuruluşlar⁴⁹

Kuruluşun Adı	Aktarılabak Para Miktarı, ABD Doları		Alan ve Faaliyetler
	2007	2008	
Almatı Helsinki Komitesi (<i>Almaty Helsinki Committee</i>)	40.000	40.000	Hukuk/ Toplum (insan hakları, ifade özgürlüğünün teşviki)
"Yeşil Koruma" Çevre Toplumu (<i>The Ecological Society 'Green Salvation'</i>)	35.000	42.000	Çevre/ Hukuk (çevre mevzuatının uygulamasının denetlenmesi, vatandaşları haklarını savunmalarına teşvik etmesi)
Bağımsız Haber Ajansı "Polyton"	40.020	70.000	Siyaset/ Toplum (bilgi paylaşımı, yuvarlak masa toplantılarının düzenlenmesi)
"Zona.kz" Online Gazete	16.925	32.780	Siyaset/ İletişim (bilgilendirme, toplumun önde gelen kesimi bu sürece - aktif faaliyetlere-dahil etme)
Kazakistan İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü Uluslararası Bürosu (<i>Kazakhstan International Bureau of Human Rights and Rule of Law</i>)	85.480	89.900	Hukuk (mülteci hakları; hukuk danışmanlığı)
Kazakistan Genç Profesyoneller Birliği (Kazakhstani Young Professionals' Society-KYPS)	34.600	54.320	Siyaset/ Toplum (6 bölgesel ve 1 şehir olmak üzere yerel yönetimi denetleme, vatandaşların haklarını savunmalarına yardım etme)
National Association of TV and Radio Broadcasters of Kazakhstan	33.200	61.100	Hukuk/ İletişim (bölge gazetecilerine hukuk danışmanlığı)
Ulusal Demokrat Enstitüsü (<i>National Democratic Institute for International Affairs- NDI</i>)	175.000	174.747	Siyaset / Toplum (sivil diyalogun ve yerel düzeyde sivil inisiyatifleri destekleme)
Bağımsız Gözlemciler Ağı (<i>Republican Network of Independent Monitors -RNIM</i>)	50.430	50.500	Siyaset / Toplum (Şeffaflık açısından Parlamento çalışmalarını değerlendirme/denetleme, seçmenleri bilgilendirme)

⁴⁷ D. B. Kıdırbekulı, *Geostrategija SSİA v Kazahstane: Ot Global'nogo K Malomu İzmereniyu*, (Almatı: MerSal, 2003), s. 151.

⁴⁸ The National Endowment for Democracy, *Eurasia Program Highlights*, (<http://www.ned.org/grants/08programs/highlights-eurasia08.html>).

⁴⁹ The National Endowment for Democracy, *NED Grants, Eurasia Program, Kazakhstan*, (<http://www.ned.org/grants/07programs/grants-eurasia07.html>).

Bu kuruluşlar, farklı konu ve alanlarda faaliyet gösterse de ortak noktaları, halka bilgi vererek kamuoyunu bilinçlendirmektir. Burada asıl amaç, ABD ulusal çıkarları doğrultusunda bu ülkelerde "açık toplum"un inşası ve bölge halkları arasında ABD'ye yönelik pozitif bir algı geliştirilmesi olarak özetlenebilir.

ABD'nin demokrasi dayatması, renkli devrimler öncesi de bölge ülkelerinin liderlerince hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Nazarbayev'in, daha 2000 yılında ülkeyi ziyaret eden dönemin ABD Dışişleri Bakanına, "Biz, demokrasi konusunda pantolonlarımızın paçalarını sıvayıp Amerika'nın peşinden koşacak değiliz" söylemi, bunun bir örneğidir. (Bu bağlamda Ekim 2005'teki Kazakistan ziyareti sırasında ABD Dışişleri Bakanı Rice'in "Amacımız, dostlarımıza Amerika gibi nasıl davranması konusunda ders vermek değil" demesi anlamlıdır).⁵⁰ Özbekistan liderinin de "devrimcilerle işim yok" diyerek ABD destekli GUUAM'dan ayrılması da, ABD'nin demokrasi konusunda ısrarcı davranmasının olumsuz sonuçlar doğurabileceğini göstermiştir.

Özbekistan

Eski Yugoslavya, Gürcistan ve Ukrayna'daki devrimlerin arkasında STK'ların bulunduğu söylemi, bölge yönetimlerini dış STK'ları inceleme altına almalarına sevk etmiş, bu STK'ların çoğu kapatılmıştır. "Gül Devrimi" ve onu izleyen seçimle Saakashvili'nin iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra Özbek yetkililer yerli ve yabancı tüm STK'ların yeniden kayıt olmasını öngören yasa teklifi vermişler ve hemen ardından da rejim karşıtı seçim materyallerine maddi destek verdikleri gerekçesiyle Açık Toplum Enstitüsü'nün ofislerini kapatmışlardır.⁵¹

Bu gelişmelere rağmen ülkede faaliyet gösteren ABD kökenli ya da uluslararası insan hakları örgütleri Özbekistan'da belirli alanlarda faaliyet gösteren kişilere (aktivistlere) değişik programlar çerçevesinde her yıl maddi yardım sağlamaktadır. Örneğin, 2008 yılında Taşkent'te insan hakları savunucularına ve siyasi mahkumlara yardım ve hukuk danışmanlığını kapsayan programların uygulanması için NED tarafından 97.150 dolar aktarılmıştır. Ayrıca bu paranın bir kısmının ülkede bu alandaki olayların tespiti ve izlenmesi (*monitoring*) için harcanması öngörülmüştür. Elde edilen veriler uluslararası insan hakları örgütlerine aktarılması planlanmıştır.

Ayrıca, Kırgızistan'da basılan ve Özbekistan'da dağıtılan Özbek dilindeki gazetelerin haftalık yayını için 26.500 dolar öngörülmüştür. Fergana Vadisi'ne yönelik olan bu gazeteler aracılığıyla Özbekistan'daki halkın bilgilendirilmesi amaçlanmaktadır.⁵² Ülkedeki ofislerinin kapatılmasına rağmen çocuk istihdamına karşı çıkan gruplara destek sağlayan Soros Vakfı *Central Eurasia Project* çerçeve-

⁵⁰ "Speech by Secretary of State Condoleezza Rice", Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, 13 Ekim 2005, (<http://russian.kazakhstan.embassy.gov/ice-speech-ru.html>).

⁵¹ Mark MacKinnon, *Yeni Soğuk Savaş: Renkli Devrimlerin Sırtı*, Emel Lakşe (Çev.), (Ankara: Destek Yayınları, 2008), s. 303.

⁵² The National Endowment for Democracy, *NED Grants, Eurasia Program, Uzbekistan*, (<http://www.ned.org/grants/08programs/grants-eurasia08.html>).

sinde faaliyet göstermekte ve araştırma yaptıktan sonra bu konunun BM kapsamında görüşülmesine katkı sağlamaktadır.⁵³

Kırgızistan

Kırgızistan, ABD ve Batının STK'lar ve çeşitli programlar aracılığıyla en çok faaliyet gösterdiği ülke olmuştur. Yaklaşık 5,5 milyon nüfuslu ülkede 2006'da 14 bin yerli ve yabancı sivil toplum oluşumu⁵⁴ faaliyet göstermekte, bu da 15-65 arası aktif nüfusunun % 60'nın oluşturduğu ülkede her 250 kişiden birini sivil örgütlenmeye üye olduğu anlamına gelmektedir.⁵⁵ Bunlar arasında USAİD tarafından desteklenen STK'ların sayısı 40'tan fazladır.⁵⁶ Burada yapılan faaliyetler, sadece Kırgızistan halkına yönelik olmayıp, komşu ülkelere de yönelik yapılmaktadır. Bu durum bölge uzmanlarıncı "ABD'nin Kırgızistan'ı diğer Orta Asya ülkelerine iletişim hücumu gerçekleştirebileceği bir üs olarak algıladığı" yorumlarının yapılmasına neden olmuştur.⁵⁷

Özbekistan'dan dışlanan ABD'li STK ve yayın organlarının büyük kısmı faaliyetlerine Kırgızistan'da devam etmektedirler. Yani Özbekistan'dan çıkarılmalarının dezavantajını avantaja dönüştürmek için çalışan bu yayın organları, Özbekçe yayına Kırgızistan'da devam etmekte, böylelikle, çoğunlukla ülkenin güneyinde yaşayan Özbek halkına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Akayev döneminde Kırgız gazetelerinin çevirisi şeklinde Özbekçe basılan gazeteler çıkarılmıştır. Devrimden sonra ise Özbek dilinde basılan gazeteler ABD ve uluslararası kuruluşlarca finanse edilmektedir. Kırgız devlet basınında iş bulamayan Özbek gazetecilere istihdam sağlanarak, bunlara eğitim seminerleri ve yurtdışı staj gibi imkanlar sağlanmaktadır. Aynı şekilde görsel basın da geliştirilmektedir. "Amerika'nın Sesi"nin televizyon programları da Özbek dilindedir.

Aynı şekilde Kazakistan ve Tacikistan'daki muhalif gazetelerin büyük kısmının da burada basıldığı ileri sürülmektedir.⁵⁸ Bu yüzden özellikle başta Rus uzmanlar olmak üzere bir çok gözlemci ABD'li STK ve basın organlarının Kırgızistan'daki faaliyetlerini bölge ülkelerinin içişlerine karışma olarak yorumlamaktadır.

⁵³ *Central Eurasia Project, 2008 Activities*, (http://www.soros.org/initiatives/cep/about/z_activities/more).

⁵⁴ Bu oluşumlar, diğer adıyla "sivil toplum" kavramı, STK'ları kapsamakla birlikte sosyal organizasyon, toplum tabanlı örgütler, siyasi partiler, özgür basın, siyasi gruplar, özel sektör ve aktif vatandaşları da içine dahil etmektedir. Bkz., Yulia Schulte, "Benchmarking The Process Of Democratization in Kyrgyzstan by Defining the Role and Functions of NGOs", *Kyrgyzstan Today: Policy Briefs on Civil Society, Migration, Islam, Corruption*, (Bishkek: American University of Central Asia, Social Research Center, 2008), s. 5.

⁵⁵ Medet Tiulegenov, "Social Capital or Whether NGOs are the Place for Collective Action?", *Kyrgyzstan Today: Policy Briefs on Civil Society, Migration, Islam, Corruption*, (Bishkek: American University of Central Asia, Social Research Center, 2008), ss. 12-13.

⁵⁶ Marat Kazakpaev, "SSA- Kırgızistan: Model Vzaimodeystviya Neravnovestnih Uçastnikov (ABD-Kırgızistan: Eşit Olmayan Aktörlerin İşbirliği Modeli)", *Central Asia & Caucasus*, Sayı: 3 (45), 2006, s. 60.

⁵⁷ Alisher Olim, "SSh i Rossija. Media vojna v Kirgizii (ABD ve Rusya: Kırgızistan'da Medya Savaşı)", *CentralAsia.Ru*, 6 Kasım 2007, (<http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1194298500>).

⁵⁸ A.g.e.

ABD, Kırgızistan'daki Rus etkisini kırmak için ülkedeki yazılı basını yerel dil-lerde ve Rus dilinde yayınlamaktadır. Rus basını ise daha çok Kırgızistan'ın dış politikasına yönelik haber ve yorum yaptığından kamuoyunun dış politik gelişimlere Rus bakış açısıyla yaklaşmasında etkili olmaktadır. Rus basınına nazaran ABD destekli yayınlar, ülke ve bölgeye yönelik olduğundan halk tarafından daha çok tercih edilmektedir. Bu yüzden bölgede ABD tarafından görsel ve yazılı basının desteklenmesi Rusya'yı oldukça rahatsız etmektedir.

ABD'nin bölgedeki demokrasi politikalarını yoğunlaştırmasının sebebi, sadece Rusya'nın bölgedeki etkisini kırmak değildir. ABD'yi bölgeye çeken diğer bir neden de İran faktörü olmuştur. Zira ABD yetkilileri, SSCB'nin dağılmasında sonra bölge ülkelerinin kolayca İran'ın hedefi haline gelebileceğinden endişe duymaktaydılar. Bir yetkilinin söylemi ile ABD'nin amacı, "kolay av durumunda olan bu ülkelerin güney ve doğuya değil, kuzey ve batıya bakmalarını sağlamak" olmuştur.⁵⁹ Bunun için de tüm bölge ülkelerine din adamları, para ve ticari heyetler gönderen İran'ın etkisinden kurtarmak için ABD, Türkiye ve Mısır'la görüşmeler yapmıştır.⁶⁰ ABD, İran'a karşı bölge politikalarında Türkiye'yi bir model olarak sunmaktadır. Başka deyişle, bölgede herhangi bir gücün yükselme girişimlerine karşı olan ABD, dengeyi kurmak için Japonya ve Türkiye gibi müttefikleri ile işbirliği yapmaktadır.

Tacikistan

Ülkede faaliyet gösteren NED, gazeteciler, kadınlar ve gençlerin desteklenmesi ve insan haklarının geliştirilmesinin yanı sıra tıpkı Kırgızistan'da olduğu gibi, Tacikistan'da da Özbekçe çıkarılan ve komşu Özbekistan'da dağıtılan yayınları desteklemektedir. Örneğin, haftada 2000 adet basılan "Tong" gazetesini finanse etmektedir. 2008'de bu amaca yönelik 30.290 dolar aktarılmıştır. Ayrıca hayata geçirilen "Dördüncü kuvvet" adlı proje ile Hocent'te basın merkezinin açılması, haftalık haber bülteninin yayınlanması, 20 dakikalık ulusal ve uluslararası BBC haberlerinin yerel yayına verilmesinin desteklenmesi ve gazetecilere eğitim seminerlerinin düzenlenmesi öngörülmektedir.⁶¹ Bunların yanı sıra ülkede popüler olan "Avesta" ve "Aziya Plus" internet yayınlarının da finansı bu kaynaktan sağlanmaktadır.

Bölgedeki devrimlerin etkisiyle 2007 sonunda STK'ları kayıt yenileme işlemine tabi tutan Tacik yönetimi, Soros Vakfı, Freedom House, Internews Network, USAID ve NDI çalışmalarına şüpheyle yaklaşmaya başlamış ve bunun sonucunda NDI kayıt dışı bırakılmıştır.⁶²

⁵⁹ Thomas L. Friedman, "U.S. to Counter Iran in Central Asia", *The New York Times*, 6 Şubat 1992, (<http://www.nytimes.com/1992/02/06/world/us-to-counter-iran-in-central-asia.html>).

⁶⁰ A.g.e.

⁶¹ The National Endowment for Democracy, *NED Grants, Eurasia Program, Tajikistan*, (<http://www.ned.org/grants/08programs/grants-eurasia08.html>).

⁶² *Aziya-plus*, Sayı: 20 (434), 14 Mayıs 2008.

Türkmenistan

Uluslararası kuruluşlara göre insan hakları ve özgürlükler alanında en zayıf karneye sahip olan Türkmenistan'da STK'lar daha çok ekonomi ağırlıklıdır. Bu nedenle Türkmenistan'da diğer bölge ülkelerinden farklı olarak iş dünyasına yönelik kuruluşlar ön plana çıkmaktadır. Bu faaliyetler, Uluslararası Özel Yatırımlar Merkezi- CIPE çerçevesinde yürütülmekte olup iş dünyasının politika üretimi/yapımı sürecine katılımını genişletmek için çabalamaktadır. CIPE projeleri, piyasa demokrasisi ve ekonomik özgürlüğün geliştirilmesini ve güçlü bir orta sınıfın gelişimini hedeflemekte ve kamuoyunu bu yönde bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. 2008'de bu amaç doğrultusunda 173.248 dolar aktarılmıştır.

Ülkede demokratik düşünce ve değerlerin benimsenmesini amaçlayan programlar çerçevesinde gençlik kamplarının düzenlenmesi, tartışma kulüpleri, üniversite öğrencileri değişimi gibi faaliyetler yürütülmesi öngörülmektedir. NED kapsamında 2008'de bu amaç için 23.000 dolar ayrılmıştır. Ayrıca iletişim özgürlüğü konusuna 2008'de 76.470 dolar aktaran NED, bilgisayar eğitimi ve ücretsiz hukuk danışmanlığı hizmeti sunmaktadır. İnsan hakları konusuna yıllık 157.635 dolar ayıran NED, bilgilendirme ve izlemenin yanı sıra enformasyon eğitimi aracılığıyla hukuk eğitimini de finanse etmektedir.⁶³

Uzmanlara göre, STK'ların bu faaliyetlerinin tamamen dış destekli olması ve güçlü bir yerel destek olmaksızın yürütülmesi, bu faaliyetlerin halkın sesi olup olmadığı konusunda soru işaretlerinin oluşmasına neden olmaktadır. Bölgedeki bir STK çalışmasının belirttiği gibi, "Batı STK'ları oluşturdu, ama sivil toplumu değil", bu yüzden bunlar daha çok yabancı projelerin uygulayıcıları olarak görülmektedir.⁶⁴

ABD'nin yoğun çalışmaları karşısında tedirginlik duyan bölge yönetimleri karşı tedbirler uygulamaya koyuldu. Kazakistan Nisan 2005'te, tıpkı Kırgızistan'ın 2008'de yaptığı gibi- yabancı STK'lara karşı devlet destekli kamu yararına hizmet edecek STK'ları geliştirme kararı almıştır. Bu uygulamaya göre, devlet organlarınınca yerel STK'lara açık ihaleler yoluyla devlet sosyal politikalarını hayata geçirmek için para aktarılmaktadır.

4. Renkli Devrimler ve Bölgeye Etkisi

Bir yönetim biçimi olarak demokrasinin, 1) hükümetin iktidar kaynağı, 2) hükümetin hizmet ettiği çıkarlar veya 3) hükümetin oluşum süreci tarafından mı belirlenmesi gerektiği⁶⁵ konusunda Amerikan "revizyonistler" ve "Ortodokslar/ gelecekselciler" arasında yaşanan hararetli tartışmalar sonunda demokrasi, "rekabetçi ortam içinde liderlerin seçim süreci"ne indirgenmiştir.⁶⁶ Dolayısıyla ABD yö-

⁶³ The National Endowment for Democracy, *NED Grants, Eurasia Program, Türkmenistan*, (<http://www.ned.org/grants/08programs/grants-eurasia08.html#turkmenistan>).

⁶⁴ Anna Matveeva, "Return to Heartland: Russia's Policy in Central Asia," *International Spectator*, Cilt: 42, Sayı: 1, Mart 2007, s. 58.

⁶⁵ Samuel Huntington, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, (Oklahoma: University of Oklahoma Press, 1993)'den aktaran Batalov, "İdeya Demokratii v Amerike XX veka", *SŞA-Kanada*, Sayı: 4, 2006, s. 19.

⁶⁶ Bkz., Batalov, "İdeya Demokratii v Amerike XX veka", 21. Diğer yandan ise üçüncü dalgayla birlikte gelen "iktidarın meşruluğunu ancak seçimlerin sağlayacağı" fikrine paralel olarak demokrasinin

neticilerinin uygulamaya koyduğu demokrasi ihracı fikrinin temelinde bu sürecin hazırlanması yatmaktadır. Buna da ihrac eden devletin ulusal çıkarlarına aykırı davranamayacağını göz önünde bulundurduğumuzda ABD'nin demokrasi politikası, demokratik kurumlarının benimsetmesi olarak değil, bölgede "renkli" olarak tanımlanan⁶⁷ sivil (kansız) devrimler yoluyla Amerikan yanlısı hükümetlerin yerleştirilmesi olarak algılanması görüşünün hakim olmasına yol açmıştır. Bu yüzden söz konusu devrimler, hem Rusya ile Çin'in, hem de çoğunlukla SSCB döneminden beri iktidarda olan bölge liderlerinin tepkisini çekmiştir.

Amerikan destekli sivil toplum kuruluşları, Yugoslavya'da Slobodan Milošević'in, Gürcistan'da Eduard Shevardnaдзе'nin, Ukrayna'da Leonid Kuçma'nın istifasına yol açan renkli devrimlerine kimi zaman doğrudan mali destek sağlayarak, kimi zaman ise sadece protestocuların harcamalarını üstlenerek destek vermişlerdir. Bu devrimler, bölge ülkelerini de etkilemiştir. Kırgızistan'da iktidar değişimi gerçekleşmişken, Özbekistan'daki iktidar karşıtı ayaklama ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

4.1. Kırgızistan ve Lale Devrimi

4.1.1. Devrime Giden Süreç

1990 sonrasında siyasal liberalleşme ve ekonomik reformlar yolunu tutan Kırgızistan, "IMF'in sevdiği öğrenci" ve "demokrasi adası" olarak adlandırılmıştır. Bununla birlikte bu ülke, arazi küçüklüğü ve sınırlı ekonomik potansiyelinden dolayı ABD'nin öncelikleri arasında yer almamıştır.⁶⁸ Ancak demokrasi sacayağında ülke ayrıcalığı hemen göze çarpmaktaydı. Devrim öncesi dönemdeki çeşitli programlar aracılığıyla gerçekleştirilen eğitim faaliyetleri ve muhalefeti destekleme çabaları, ABD'nin Kırgızistan'ı kendi yanına çekme girişimleri olarak algılanmaktaydı. Örneğin, ülkede tüm muhalefet yayınları 'Freedom House' matbaasında basılmaktaydı. Kırgızistan'da demokrasi geliştirme ve teşviki alanında ABD tarafından oluşturulan veya finanse edilen 170 STK faaliyet göstermekteydi.⁶⁹ Kırgızistan seçimleri için ise ABD tarafından 2 milyon dolar aktarılmıştır.⁷⁰

17 Ekim 2004'de Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in Savunma Bakanlığı toplantısındaki Parlamento ve Cumhurbaşkanlık seçimleri öncesi radikal grupların güç unsuruna ağırlık verebileceğinden kuşku duyduklarını belirtmesi ve "Atayurt" koalisyonu lideri Roza Otunbayeva'nın Parlamento seçimleri için yaptığı başvurunun reddedilmesi ülkede muhalefet güçlerinin yoğun tepkisine yol açmıştır.

kavramının sadece seçimlerden ibaret olduğuna dair bu indirgemecilik, bölge liderlerinin seçimler sonucunda iktidarda kalmalarına (ya da kalmak için elinden geleni yapmaya) da yol açmıştır.

⁶⁷ Bu tanım, 1980 ve 1990'ların başlarında Orta ve Doğu Avrupa'da eski komünist rejimlerin yıkılmasında önemli rol oynayan devrimlere benzetilmekle birlikte, eski Sovyet coğrafyasında renk ve sembol üzerine dikkat çekildiğinden dolayı verilmiştir. Bu yüzden kimilerine göre özü itibarıyla aynı olsa da, herhangi bir renk ve sembolün kullanılmadığı Sırbistan'daki devrim bu tanıma uymamaktadır.

⁶⁸ Marat Kazakpaev, "SSA- Kırgızistan: Model Vzai modeystviya Neravnovestnih Uçastnikov (ABD-Kırgızistan: Eşit Olmayan Aktörlerin İşbirliği Modeli)", s. 57.

⁶⁹ Pepe Escobar, "The Tulip Revolution Takes Root", *Asia Times*, 26 Mart 2005, (http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/GC26Ag03.html).

⁷⁰ A.g.e.

Otunbayeva yanlıları, protestolarda trafik ışıklarının 'hazır' durumunu simgeleyen sarı rengi seçerek,⁷¹ ülkede değişim olacağına sinyalini vermişlerdi.

Hazırlıkların tamamlanmasından sonra da, devrim için uygun zaman -daha önceki örneklerde olduğu gibi- yani seçimler beklenmekteydi. Söz konusu seçimlerde Kırgızistan Cumhurbaşkanı'nın kızı Bermet ve oğlu Aydar Akayev da dahil 25 yakın akrabası adaylığını koymuş, diğer yandan ise Askar Akayev'in iktidar sürecini uzatmak için sivil toplum örgütleri aracılığıyla imza kampanyası başlattığı öğrenilmişti. Bu gelişmeler, seçim ve sonrası gelişen olayların tetikleyicisi olmuştur.

27 Şubat ve 13 Mart olarak iki turda yapılan Parlamento seçimlerinde yapılan usulsüzlükler geniş protestolara neden oldu. Bu gösteriler, protestocuların 23 Mart 2005'te hükümet binasını basmasına ve Cumhurbaşkanı'nın ülkeden kaçıp Rusya'ya sığınmasına yol açmıştır.

4.1.2. Devrimin Gerçekleştiği Ortam

1990 sonrasında Sovyet yönetici ekolünden farklı olan bir matematik profesörünün yönettiği Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olan tek bölge ülkesi olan Kırgızistan, bölgenin en liberal yönetimi olarak ABD ve Avrupa tarafından alkışlanmaktaydı. "Lale Devrimi"nin yaşandığı Kırgızistan'ın, 2005'teki "cumhurbaşkanlık seçimlerinin uluslararası standartlara uymadığı belirtilse de, "seçmenlerin kendi iradelerini ortaya koyduklarından ülkede ilerleme sağlandı" için ABD tarafından demokrasiye doğru ilerleyen bir "öncü (*pioneer*)" olarak kabul görmekteydi. Ancak ülkenin yaşadığı ekonomik sorunlar ve yolsuzluk iktidarı zayıflatan unsurlar olmuştur. Örneğin, Kırgızistan'ın İstatistik Kurumunun verilerine göre, ülkenin "gölge" yani kayıtdışı ekonomisi GSYİH'nin yüzde 25'ini, resmi olmayan verilere göre ise GSYİH'e eşit bir rakam oluşturmaktaydı.⁷²

Rusya'ya yeniden bağımlı hale gelebilecek düzeyde ekonomisi zayıflamaya başlayan ülkenin lideri Akayev'in ABD tarafından gözden çıkarılmasına - yani ABD'yi kızdıran ve bazı uzmanlara göre de dönemin cumhurbaşkanı Askar Akayev'in devrilmesine- neden olan olay, Akayev'in Rusya'ya yaklaşmakla kalmayıp ABD'nin askeri üssüne 30 kilometre yakınında Rus üssünün açılmasına izin vermesi olmuştur.⁷³ Ayrıca Cumhurbaşkanı Akayev'in daha önce "Rusya bize tarih ve Tanrı tarafından verilmiştir" ifadesinin 2005'e geldiğinde somut adımlarla desteklenmesi, ABD'yi rahatsız eden olaylar olmuştur. Bunların arasında Ocak 2005'te Akayev'in Kırgızistan'da çifte vatandaşlık (Rus ve Kırgız) uygulamasını vaat etmesi, 11 Şubat'ta Dışişleri Bakanı Askar Aytmatov'un Kant üssündeki silah ve mühimmatı arttırma kararını açıklaması ve 14 Şubat'ta Gansi üssünde Amerikan AWACS uçaklarını yerleştirme teklifinin reddedilmesi sayılabilir.⁷⁴ Ayrıca 1958'den beri ülkede yayın yapan ve Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazandıktan

⁷¹ Kimine göre ise devrimi simgeleyen sarı renk Kırgızistan'daki bozkır lalelerinden alınmıştır.

⁷² Talaiibek Koichumanov, *Kyrgyzstan: The Path Forward*, Silk Road Paper, Central Asia-Caucasus Institute, Kasım 2005, s. 13.

⁷³ Mark MacKinnon, *Yeni Soğuk Savaş: Renkli Devrimlerin Sırtı*, s. 296.

⁷⁴ Dina Malysheva, "Centralnaya Aziya v Svete 'Demokraticheskikh Revolyucij' ('Renkli Devrimler' İşliğinde Orta Asya)", *Mirovaya Ekonomika i Mejdunarodnye Otnosheniya*, Sayı: 8, 2006, s. 63.

sonra ülkede ofisi açılan "Azattık" (Özgürlük) radyosu 24 Şubat 2005'te frekans satım ihalesinin yapılacağı gerekçesiyle kapatılmıştır.⁷⁵

Kırgızistan'ın bu tutumu, Gürcistan ve Ukrayna'daki devrimlerden ayrı n önemli unsurlardan birisini oluşturmaktadır. Daha açık ifade etmek gerekirse, örneğin, Ukrayna'da karşılaştığımız Batı-Doğu ayırımında ideolojik ve Rus yanlısı/Batı karşıtı yada Rus karşıtı/Batı yanlısı unsurları Kırgızistan'da devrim öncesi etkili olmamış ve hala da etkili değildir. Kırgızistan'da ayırım daha çok yönetimle ilgilidir, Rus faktörü belirleyici değildir. Halbuki Ukrayna örneğinde ülke, Rus faktörüne göre ikiye ayrılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmış ve günümüze kadar bu bölünmüşlük aşılmış değildir. Kırgızistan'da ise nüfusun çoğunluğu, Rusya'ya olumlu bakmakta, hatta Kırgızistan'ın gelişme perspektifini Rusya'ya bağlamaktadır. Devrim liderlerinden Feliks Kulov devrim sonrasında istikrarsızlığın doruğa çıktığı sırada ülkenin Rusya'ya katılması gerektiğini bile dile getirmiştir. Devrimden iki yıl sonra dile getirilen bu ifade aslında -ileride inceleyeceğimiz Özbekistan örneğinde de olduğu gibi- ABD'nin bölgedeki hedeflerine ulaşamadığının bir göstergesi olmuştur.

Devrime ve devrimden sonraki sürece damgasını vuran ülkenin bölünmüşlüğü, belirttiğimiz üzere Rus/Batı faktöründen değil, Kırgızistan'ın özelliğinden kaynaklanmaktaydı. Zira Tyan-Şan dağları ile coğrafi olarak ikiye ayrılmış olması, Kırgızistan'ın ekonomi ve siyasi alandaki bölünmüşlüğüne de yol açmıştır.

Sovyetler Birliği döneminde kuzey, günümüzde gerilemekte olan sanayi bölgesi idi. Bu bölgede etnik olarak çoğunlukla Kırgız ve Ruslar yaşamaktadır. Modernleşme ve Avrupalaşmaya daha yatkın olan bu bölgede din unsuru belirleyici nitelik taşımamaktadır. Güneyin ekonomisi ise tarıma dayalı ve halkı ise daha geleneksel bir yapıya sahiptir. Nüfusun çoğu Kırgız ve Özbek'ten oluşan bu bölgede İslam'ın etkisi oldukça fazladır.

Siyasi anlamda ülkedeki iktidar mücadelesinde etkili olacak kuzey ve güney klanları (boyları) arasında sürekli bir rekabet yaşanmasına ve ülkenin denetiminin bölgelere ayrılmasına neden olmuştur. Devrim öncesinde ülkenin siyasi hayatı genellikle üç kuzey ve iki güney klan tarafından kontrol edilmektedir. Kuzeyde Akayev'in de dahil olduğu Çuy-Kemin, eşi Meryem Akayeva'nın ait olduğu Talas boyu ve Narın boyları, güneyde ise İçkiliki ve Otuz Uul boyları etkili olmuştur. Güney ve Kuzey boyları arasındaki iktidar rekabeti, Kırgızistan'daki devrimden sonra Bakiyev-Kulov ikilisinin oluşturulmasıyla aşılmaya çalışılsa da günümüze kadar bu bölünmüşlük hissedilmektedir. Nitekim ülkenin gelişmesinin önündeki kabilecilik ve hemşerilik unsuru, bölge ülkelerini eski Sovyet coğrafyasının batı bölgelerinden ayrı n ve ABD'nin hesaplayamadığı, dolayısıyla Batı tipi demokrasi uygulamasının önündeki en büyük engeli teşkil etmiştir.

⁷⁵ Marat Tokoev, *Mezhdunarodnaja Podderzhka SMI (Uluslararası Basın Desteği)*, Bishkek-Kopenhag, 15 Şubat 2008, (http://www.monitoring.kg/?pid=139#_ftn88).

4.2. Özbekistan ve 2005 Andican Olayları

Andican olayları olarak bilinen ve Özbek rejimine karşı direnişi sembolize eden olaylar 12- 13 Mayıs 2005 gecesi Fergana Vadisi'nde yer alan Andican şehrinde 23 yerel işadaminin "Ekremiler" adında bir grubun üyeleri olduğu gerekçesiyle terör suçu ile yargılanmasını protesto eden grubun gösterileriyle başladı. Silahlı grupların hapisane ve idari binasını ellerine geçirmesinden sonra, ertesi sabah güvenlik güçlerinin sivil halka ateş açması sonucu yüzlerce kişinin ölümü ile sonuçlandı. Özbek yetkililerin bir darbe girişimi olarak niteledikleri bu olaylar, kimilerince diğer bir "renkli devrim" in girişiminin başarısızlığı olarak da değerlendirilmiştir.

11 Eylül'den sonra ABD'nin bölgedeki stratejik müttefiki haline gelen Özbekistan'ın özellikle bölgedeki "renkli devrimler" sonrasında ABD ile ilişkileri giderek soğumuş ve Andican olayları ise kopmasına neden olmuştur. Zira bu ilişkiler, sadece 2001 sonrasında değil, öncesini de kapsamaktadır. 11 Eylül sonrası yaklaşma ise önceden beri var olan gerginliği gidermeye değil, ancak üzerini örtmeye neden olmuştur.⁷⁶

Nitekim 2005'ten önce ABD destekli kuruluşlarla Özbek hükümeti arasında sorunlar belirmiştir. 2004 yılında Özbekistan'da faaliyet gösteren STK'lar yeniden kayıt altına alınma/kayıt yenilemesi işlemine tabi tutulmuştur. Ekim 2004 meclis seçimlerinin arifesinde yapılan bu işlem sırasında kayıt dışı/resmi olmayan muhalif parti ve hareketler ile işbirliği yaptıkları gerekçesiyle ABD menşeli Açık Toplum Enstitüsü'nün kayıt yenilemesi yapılmamış, NDI ile IRI'ye ise resmi uyarı yapılmıştır.⁷⁷ Özbek yönetimi, sivil toplumun gelişmesi durumunda kendi iktidarına yönelik ortaya çıkabilecek tehdidi fark ederek bu tehdidi elindeki baskı gücü yoluyla engelleme çabasına girmiştir.⁷⁸

Andican'daki ayaklanma ve onun iktidar tarafında bastırılması, ABD tarafından Özbekistan'ın otoriter kimliğini devam ettirmesi olarak algılanmaktadır. Amerikalı analistlere göre, Andican ile son noktaya ulaşılmış oldu. Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'daki başarılar dolayısıyla, ABD hükümeti Özbekistan'da da kısmi de olsa siyasi bir liberalleşmeyi ülkenin demokratikleşmesi yönünde atılan bir adım olarak kucaklayacaklardı. Ancak otoriter Özbek rejimi noktasından bakıldığında, komşu Kırgızistan'daki "Lale Devrimi" ve sonrasındaki politik gelişmeler, muhalefete ancak güç politikası yoluyla karşı koyabileceği ve siyasi özgürlük ortamının rejimin intiharı anlamına geldiğini gösteriyordu.⁷⁹

Mayıs 2005'teki Andican olaylarının ardından ABD Dışişleri Bakanı'nın Avrupa ve Avrasya İşlerinden Sorumlu Yardımcısı Daniel Fried Taşkent'e giderek Özbek lideri Kerimov'la görüşüp insan hakları ve dini özgürlükler alanındaki kötüleşen

⁷⁶ Eugene Rumer, "The US Interests and Role in Central Asia After K2", *Washington Quarterly*, Cilt: 29, Sayı: 3 Yaz 2006, s. 142.

⁷⁷ Andrej Kudrjashov, "Minjust Uzbekistana Predostereg İnostrannye Organizacii Ot Sotrudnichestva S Opozicionnymi Partijami" (Özbekistan Adalet Bakanlığı Yabancı Kuruluşları Muhalif Partileriyle İşbirliği Yapmaması Konusunda Uyardı), *Fergana.Ru*, 22 Mayıs 2004, (<http://www.ferghana.ru/article.php?id=2895>).

⁷⁸ Mark MacKinnon, *Yeni Soğuk Savaş: Renkli Devrimlerin Sırrı*, s.161.

⁷⁹ Eugene Rumer, "The US Interests and Role in Central Asia After K2", s. 146.

durumundan dolayı kaygı duyduklarını dile getirmiştir. Bu görüşme esnasında, ABD'li yetkili, Amerika'nın Özbekistan ile hala işbirliği temellerinin bulunduğunu, ancak ilişkilerinin belli parçalara ayrılmış olamayacağını ve sadece güvenlik alanıyla sınırlı kalamayacağını dile getirmiştir. Bu yüzden Kerimov'a 2002'de Washington ziyareti sırasında yaptığı anlaşmalar hatırlatılmıştır. Bölge ülkelerinin özgürlük konusundaki reformlar aracılığıyla istikrara kavuşmasını amaçladıklarını dile getiren ABD yetkilileri, bunun için Özbek dilinde yaygın arttırılmasını, sivil toplum, siyasi partiler ve STK'lar için programların genişletilmesini öngörmekte olduklarını ifade etmiştir.⁸⁰

Özbek yönetimi ise ayaklanmaya neden olan grupların radikal İslamcı olduğunu, terörle mücadele eden ABD'nin bu konuda kendisine destek vereceğini umduğunu belirtti, ancak otoriter bir rejim altında muhalefete yer verilmemesinin radikalizme yol açtığını düşünen ABD'den istediği desteği alamamıştır. Bunun diğer bir nedeninin de Özbek yönetiminin Rusya ile yakınlaşması olduğu söylenebilir. Zira Kerimov, ekonomi alanında işbirliğinin geliştirilmesi, enerji alanında Lukoil ve Gazprom ile işbirliğinin genişletilmesine dair anlaşmalar imzalamıştır.⁸¹ Ayrıca Ukrayna ve Gürcistan'daki devrimlerden sonra Özbekistan'da yabancı STK'lara ve basın kuruluşlarına yönelik kapatmalar da ABD'nin Özbekistan'a ilişkin olumsuz algısını besleyen noktalardandır.⁸²

4.3. Devrim Sonrası Ortam: "Farkındalık Dönemi"

"Renkli devrimler" sırasında dile getirilen özgürlük ve demokrasi söylemi ve yeni liderlerin devrilenlere göre daha genç ve aktif olması halkları "mutlu yeni bir dönem" beklentisine sürüklemişti. Ancak çok geçmeden yaşananlar mevcut sorunları daha da belirginleştirmiş, yoksulluk ve yolsuzluk gibi sorunların bir çırpıda çözülebileceğine dair abartılı hayalleri boşa çıkarmıştır.

Bölgedeki renkli devrimlerin kansız olarak yönetim değişikliğine neden olmasına ve aradan geçen yıllara rağmen bölgenin istikrara kavuşması mümkün olmamıştır. Kırgızistan'daki devrimden bir yıl sonra değerlendirme yapan ve bölgedeki sivil toplum ve demokrasinin gelişimi noktasında pozitif değişimin uzun vadede olacağı noktasında bir garanti bulunmadığını belirten ABD'li araştırmacı Martha Brill Olcott'a göre, bu devrimlerin Batının bölgedeki çıkarlarını korumasına mı yoksa kaybetmesine mi hizmet edeceği belli değildir. Dolayısıyla bu devrimlerin geleceğine ilişkin hayal kurmak, -Olcott'un söylemi ile- durumu "romantikleştirmek" doğru değildir, zira barışçıl (veya barışçıl olmayan) bir rejim değişikliğinin mutlaka bir demokratik sonuç getirmesi kesin değildir.⁸³ Nitekim ABD'li

⁸⁰ Daniel Fried, "A Strategy for Central Asia," statement before the House International Relations Committee, Subcommittee on the Middle East and Central Asia, 27 Ekim 2005, (<http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/55766.htm>).

⁸¹ Bkz., "Lukoil i Gazprom Zakljuchılı General'noe Coglashenie O Strategicheskom Partnerstve Na 2005-2014 Gody", *Lukoil*, (http://www.lukoil.ru/press.asp?div_id=1&id=712&year=2005).

⁸² Dina Malysheva, "Centralnaya Aziya v Srete 'Demokraticeskikh Revolyucij' ('Renkli Devrimler' İşığında Orta Asya)", ss. 64-65.

⁸³ Martha Brill Olcott, "U.S. Policy in Central Asia: Balancing Priorities (Part II)," Testimony Prepared for the Committee on International Relations Hearing on The Middle East and Central Asia, 26 April 2006, s. 3.

yetkililer arasında da otokrasi idaresiyle yönetilen ekonomik gelişme sağlayan bir ülkenin mi, yoksa demokrasi geleceği olmadığından istikrarı sağlayamayan bir ülkenin mi ABD çıkarlarına hitap ettiği üzerinde tartışmalar yoğunlaşmıştır.

Genel bir pratiğe göre, ülkenin ekonomik durumu ile demokrasi arasındaki bağlantı önemlidir. Zira ekonomik gelişmenin önündeki engeller, demokrasinin gelişmesinin de önündeki engellerdir.⁸⁴ Bu bağlamda devrim sonrasında Kırgızistan'ın siyasi anlamda çalkantılı bir döneme girmesi, devrimle istikrara ulaşılacağına söyleyenlerin savlarını güçlendirmiştir.

ABD tarafından desteklenen "renkli devrimler", bölge ülkelerin yönetimlerinin yanı sıra Çin ve Rusya'nın de tepkisini çekmiştir. Rusya "renkli devrimleri", bölgedeki kendi nüfuz alanının gerilemesi ve Batı yanlısı/ Rusya karşıtı iktidarların yönetime gelmesinin bir aracı olarak görmektedir. Çin ise "ayrılıkçı ve radikal hareketlerin aktifleşmesi için bir itki oluşturduğundan"⁸⁵ bu devrimlere karşı çıkmaktadır.

"Renkli devrimler" ile birlikte demokrasi konusu bölgede en hassas konu haline gelmiştir. Zira ABD yönetimi, Kırgızistan'da gerçekleşmiş olan "renkli devrim" in ülkenin istikrarına yol açmadığını ve Özbekistan'da otoriter rejimi esnetme noktasındaki baskıların ters teptiğini kısa zamanda görmüştür. Andican olayları konusunda ABD'nin Özbekistan'ı eleştirerek uluslararası soruşturma açılmasını talep etmesi ABD-Özbekistan ilişkilerini kopma noktasına getirmiş ve Afganistan'da yürüttüğü savaş için çok önem arz eden Hanabad askeri üssünü kaybetmesine yol açmıştır. Diğer yandan, bölgedeki demokratik gelişimin muhalefet hareketlerini güçlendirerek kendi rejimleri için bir tehdit teşkil edeceğini düşünen bölge ülkeleri Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) zirvelerinde (Rusya ve Çin ile birlikte hareket ederek) "içişlerine müdahale edilmemesi" uyarısında bulunmuşlardır.

5. ABD'nin Demokrasi Politikalarının İflası

5.1. İç Etkenler

Sırbistan, Ukrayna ve Gürcistan'da başarıya ulaşmış devrimler sonucunda ABD ve Batı yanlısı hükümetlerin iktidara gelmesi mümkün olmuşken, neden Orta Asya'da aynı başarı tekrarlanamamıştır? Bu sorunun bir cevabı yukarıda belirttiğimiz bölge özelliklerinde aranması gerekirken diğer bir yönü de teori ile uygulama arasındaki çelişkilerde yatmaktadır.

ABD'nin bölgede yürüttüğü demokrasi teşviki politikalarının arzulanan sonuçlara ulaşmak için işe yaramadığı, bölgede yaşananlardan sonra anlaşılmaya başlanmıştır. Gelişen bu olaylar, "demokrasinin üçüncü dalgası" beklentisi içinde olanları en azından şimdilik yanılsamış ve bu teoriye karşıt olarak geliştirilen

⁸⁴ Örneğin Huntington, zengin ülkelerin çoğunun demokratik, demokratik ülkelerinin çoğunun da zengin olduğunu belirtmiştir. Samuel Huntington, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, (Oklahoma: University of Oklahoma Press, 1993)'den aktaran Batalov, "İdeya Demokratii v Amerike XX veka", *SŞA-Kanada*, Sayı: 4, 2006, ss. 48-49.

⁸⁵ Pan Çijpin & Hu Hunpin, "Cvetnye Revolyucii i Centralnaya Aziya: Vybor Puti (Renkli Devrimler' ve Orta Asya: Yol Terchi)", *Analytic*, Sayı: 2, 2006, ss. 14-19.

Sequentialism (aşamacılık)⁸⁶ yanlılarını haklı çıkarmış görünmektedir. Bu görüşe göre, demokratikleşmenin belirli aşamalardan geçmesi, demokratik değişimlerin daha rasyonel gerçekleştiği için yıkıcı sonuçları önlenebileceği umudunu verir, zira yeni seçilmiş liderlerin ve özgürlüğe kavuşan kalabalığın tahmin edilemez ve tehlikeli davranışları, baştan beri yasalar ve kurumların sıkı çerçevesi ile sınırlı olacaktır. Thomas Carothers makalesinde ABD ve diğer Batılı ülkeleri demokrasi-nin gelişmesine yardım etme konusundaki yaklaşımlarını ve sorumluluklarını gözden geçirmeye çağırılmış ve bazı ülkeler için mevcut olan otokratik rejimlerin belli bir dönem için muhafaza edilmesinin daha tercih edilir olduğunu belirtmiştir.⁸⁷

ABD'li yetkililerin de "totaliter rejimlerin demokrasiye geçişlerinin, ancak otoritesi yüksek bir liderin varlığını öngören otokrasi aşamasından sonra gerçekleşeceği"⁸⁸ görüşüne ağırlık vermeye başladığı görülmektedir. Zira Andican olaylarından sonra daha önce Gürcistan seçimlerine USAID ve onların bağış yaptığı çeşitli kuruluşlar (çoğunlukla NDI ve IRI) aracılığıyla 2,4 milyon dolar harcayan⁸⁹ NED, Kazakistan ve Azerbaycan'daki seçimler yaklaşırken muhalefete verdiği desteği geri çekmiştir. Ayrıca ABD Dışişleri Bakanı Rice, 2005'teki Kazakistan ziyareti sırasında, muhalefetin hükümete demokratikleşme yönünde telkinlerde bulunma beklentisini boşa çıkarmıştır.⁹⁰ Kazakistan'daki muhalif liderlerden Zharmakhan Tuyakbay, Batının Ukrayna ve Beyaz Rusya'da (yani eski SSCB'nin Avrupa kısmında) demokratik seçimler için baskı yaparken, aynı şeyi Orta Asya'da yapmayarak çifte standart uyguladığını dile getirmiştir. Tuyakbay, ABD'nin bölgesel çıkarları gereği demokratik söylemini feda ettiğini belirtmiştir.⁹¹ Öte yandan bu durum, ABD'nin bölgedeki muhalif yapılanmaları, mevcut rejim ve kurumlara bir alternatif olarak görmediğinin de bir göstergesidir.

Tuyakbay'ın bu sözleri aslında ABD'nin demokrasi politikalarının başarısızlığını gösteren diğer unsura -politika önceliklerinin değişmesine- işaret etmiştir. "Demokrasi" örgütünü -GUUAM- terk eden Özbekistan ile Andican olayları sonrası tümüyle ilişkileri kopan, Kırgızistan'da devrimin başarılı olmasına rağmen yeni iktidarın Rusya yanlısı politikalar izlemesiyle zor bir sürece giren ABD'nin bundan böyle bölgede daha ihtiyatlı davranacağı öngörülmektedir. Hatta ABD'nin önde gelen bölge uzmanlarından Ariel Cohen, ABD'nin Orta Asya politikalarının güvenlik ve enerji ile birlikte üç sacayağından biri olan demokrasiden diğer ikisi uğruna vazgeçilebileceğine işaret etmektedir.⁹² Geçtiğimiz yılın so-

⁸⁶ "Demokratik kötümserlik" olarak da adlandırılan bu konsept için bkz., Fareed Zakaria, "The Rise of Illiberal Democracy, *Foreign Affairs*, Cilt: 76, Sayı: 6, Kasım- Aralık 1997, ss. 22-43; Edward Mansfield & Snyder Mansfield, "Democratization and Danger of War", *International Security*, Cilt: 20, Sayı: 1, Yaz 1995, ss. 5-38; Thomas Carothers, "The 'Sequencing' Fallacy", *Pro et Contra*, Ocak-Şubat 2007, ss. 85- 102.

⁸⁷ Thomas Carothers, "The 'Sequencing' Fallacy", s. 86.

⁸⁸ 2006-2008 arasında Kazakistan'da görev yapan Afganistan Büyükelçisi Aziz Arianfar ile Yapılan Mülakat.

⁸⁹ Mark MacKinnon, *Yeni Soğuk Savaş: Renkli Devrimlerin Sırrı*, s. 161.

⁹⁰ A.g.e., s. 308.

⁹¹ "Kazakh Leader Set To Win Vote Seen As Flawed", *Reuters*, 3 Aralık 2005.

⁹² Ariel Cohen, "Security, Energy and Democracy: US Interest in Central Asia", *Eurasianet*, 5 Aralık 2006, (<http://www.eurasianet.org/russian/departments/insight/articles/eav120706aru.shtml>).

nunda Özbekistan'ı eleştiren AB'nin bölgeye ilgisinin artmasıyla benzer politikalar uyguladığını söylemek mümkündür.

Günümüzde ABD'nin temel mottolarından birinin "ABD'nin işi, iştir (iş yapmaktır)" mottosu olduğunu söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle, ABD rahat bir şekilde yatırım ve ticaret yapabildiği bir uluslararası ortam arzu etmektedir. Ancak aynı zamanda şu da kesin ki, ABD için bu bölge, kesinlikle Rusya ve Çin'in ellerine bırakılmayacak kadar önemlidir. Dolayısıyla Orta Asya'da tutunmak ABD için oldukça önemlidir. Bu yüzden ABD'nin bölgede tutunabilmesi için önce istikrarın sağlanması gerekir. Bu anlamda, ABD'li yetkililer arasında istikrar uğruna demokrasiden vazgeçilebileceği görüşü ağırlık kazanmaktadır. Hatta bazı araştırmacılar, ABD'nin terörle mücadele konusunda destek veren Özbek yönetimine muhalifleri bastırma konusunda yardım ettiklerini savunmaktadır. Bazı uzmanlar ABD'li görevlilerin Özbek rejim muhaliflerinin bazılarını K2'de sorguya çektiğine ve sonrasında da Özbek yetkililere teslim ettiklerine dair iddiaları dile getirmektedir.⁹³ Diğer bir görüşe göre ise ABD'nin çelişkili veya kararsız davranışları, ABD'nin karar verici mekanizma içindeki rekabet eden önceliklerinden kaynaklanmaktadır: Pentagon, güvenliği ön plana çıkarırken, Dışişleri demokrasi önceliğinde ısrar etmektedir.⁹⁴

ABD yetkililerinin "çifte standart" uyguladıkları yönündeki bu suçlamaları göze almalarının bir sebebi de, Afganistan'daki durumdur. Zira bölgede bir istikrarsızlık kaynağı ortadan kaldırılamazken, bölgenin diğer ülkelerinde çıkacak sorunlar, Afganistan'ı daha da zora sokabilecektir. Diğer yandan ise Afganistan konusunda destek veren Özbekistan'ın demokrasi konusunda sıkıştırılması yüzünden kaybedilmesi, diğer bölge ülkelerinin verdikleri desteğin de geri çekilmesine yol açabilir, dolayısıyla ABD çıkarlarına çok daha fazla zarar verebilirdi. Bu yüzden daha fazla ısrara gerek olmadığı düşünülmüştür.

ABD demokrasi politikalarının başarısızlığının diğer önemli bir nedeni ise, ABD'nin Orta Asya bölgesindeki sorunların -eski Sovyet coğrafyasının Avrupa kıyılarından farklı olarak- insan hakları ihlali ve özgürlük kısıtlamasından ziyade yolsuzluktan kaynaklandığını idrak edememesidir. Bu bağlamda bölgede radikal İslamcı hareketlerin halktan kısmı de olsa destek almalarının nedeni de, bu hareketlerin demokrasi için değil, adil bir iktidar arayışı için mücadele ettiklerini savunmalarından kaynaklandığı göz ardı edilmemelidir.⁹⁵

⁹³ Elizabeth Wishnick, *Russia, China and the United States in Central Asia: Prospect for Great Power Competition and Cooperation in the Shadow of the Georgian Crisis*, (Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2009), s. 11. Bu konuda daha detaylı bilgi için, İngiltere'nin eski Özbekistan büyükelçisi Craig Murray'ın internet sayfası bu konuda daha detaylı bilgi içermektedir. Bkz., Craig Murray, "Receipt of Intelligence Obtained under Torture," Mayıs 2006, (<http://www.craigmurray.org.uk/documents/Telegram.pdf>).

⁹⁴ Stephen Blank, *U.S. Interests in Central Asia and the Challenges to Them*, (Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2007), s. 19.

⁹⁵ Dina Malysheva, "Centralnaya Aziya v Svete 'Demokraticheskikh Revolyucij' ('Renkli Devrimler' Işığında Orta Asya)", s. 70.

5.2. Rusya ve Çin'in Tutumu

Sequentialism (aşamacılık) ABD'nin demokratikleşmeyi teşvik politikaları bölge ülkelerini ABD ve Batıdan uzaklaştırırken bu konuda bir yaklaşımı olmayan Rusya ve Çin'e doğru yöneltti. Zira Özbekistan'ın ABD destekli GUUAM'dan ayrılması, Rusya'nın başını çektiği KGAÖ'ya tekrar katılması ve ŞİÖ'nün ülkedeki ABD üsünün kapatılmasına dair kararın alınması ABD'nin başarısızlığını gösteren gelişmeler idi.

Demokrasi geleneklerinin zayıf olduğu ve muhtemel istikrarsızlığın en büyük tehdit oluşturduğu Orta Asya'da Çin ve Rus politikacılar ABD'nin demokrasiyi empoze etme girişimlerini istikrarsızlık kaynağı olarak nitelemişlerdir. Bu düşünceler, Lale devriminden sonra yeni hükümetin iktidarı sağlamlaştırılmaması ve ülkeyi istikrara kavuşturamaması ile pekiştirilmiştir.⁹⁶

Kimi görüşe göre, bu eleştiriler, ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden sonra artmıştır. Zira bu hareket, Orta Asya bölgesinin artık ABD'nin jeopolitik öncelikleri arasında yer almadığı şeklinde algılamalara yol açmıştır. Bu da Rusya'nın bölgede daha aktif faaliyetlerde bulunmasının sinyallerini vermiştir. Kremlin, Afganistan'daki afyon üretimi artışının yanı sıra bölgedeki "demokratikleştirme" alanındaki "istikrarsızlık deneyimlerine" dikkat çekerek Batı güçlerinin faaliyetlerini eleştirmiştir. Bu bağlamda ABD'nin Afganistan'da yürüttüğü Talibana karşı mücadeleye Rusya'nın çıkarlarına hizmet etse de Rusya işbirliğinden çok ABD ile ilişkilerin dengelemesi ile ilgilenmekteydi.⁹⁷

ABD'nin demokrasi teşviki eğilimi, Rusya ve Çin için "iki ucu keskin kılıca" benzetilmektedir. Bir yandan, ABD'nin demokrasiye ağırlık vermesi ile önceliklerinde değişime gidebileceği eğilimi, Çin ve Rusya'ya ABD'nin demokrasi konusunda görüşlerinin daha çok Pekin ve Moskova'ya yakınlık gösteren bölge ülkeleriyle arasını açmak için bir şans vermiştir. Diğer yandan, ABD'nin renkli devrimlere verdiği desteği yüzünden bölgedeki çıkarlarının zarar gördüğünü ileri süren Rus ve Çin liderleri ABD'ni bu tür girişimlerinin bölgedeki hassas statükoyu bozacağı görüşündedirler. Yani Çin ve Rusya'nın bu çıkışları, ABD'nin faaliyetlerini kendi çıkarlarına bir tehdit olarak algılamalarından sonra meydana gelmiştir.

ABD'nin demokratikleştirme politikalarının Çin ve Rusya'nın "demokrasi" anlayışına uymadığı ileri sürenler de var. Bu uzmanlara göre, bu iki ülke de Orta Asya'yı -çok sayıdaki devletin güçlenerek Amerikan gücüne karşı denge oluşturduğu- çok kutuplu dünya düzenini yaratma amaçlarına uygun bir test alanı olarak görmektedir.⁹⁸ İki ülke Mayıs 2008'de yaptıkları ortak açıklamalarında "uluslararası güvenliğin çok yönlü ve bütüncül olduğunu, bir ülkenin güvenliğinin askeri ve siyasi ittifakların genişletilmesi suretiyle diğer ülkelerce garanti edilemeyeceğini"

⁹⁶ Eugene Rumer, "China, Russia and the Balance of Power in Central Asia", *Strategic Forum*, Sayı: 223, Kasım 2006, s. 6.

⁹⁷ Anna Matveeva, "Central'haja Azija – Strategicheskiy Podhod K Postroeniju Mira (Orta Asya Barış İnşası İçin Stratejik Yaklaşım)", *International Alert*, London, 2006, s. 40, (http://www.international-alert.org/pdf/Central_Asia_strategic_pb-RUSSIAN.pdf).

⁹⁸ Elizabeth Wishnick, *Russia, China and the United States in Central Asia: Prospects for Great Power Competition and Cooperation in the Shadow of the Georgian Crisis*, (Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Şubat 2009), ss. 27-28.

belirtmiştir.⁹⁹ Aynı ibareler 2009'daki ortak açıklamada da yer almıştır. Başka bir ifadeyle, uluslararası düzeyde gücünü sergileyecek kapasiteye henüz ulaşamayan bu iki ülke güçlerini yanı başındaki bölgede test etmek istiyor.

Diğer bir husus, ABD'nin güç kullanımına ilişkindir. Dengenin mi yoksa hegemonyanın mı uluslararası sistemin istikrarını daha iyi sağlayacağı sorusuna cevap arayan Joseph Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu* kitabında, bunun Amerika'nın elde bulundurduğu gücü nasıl kullanacağına bağlı olduğuna işaret etmektedir.¹⁰⁰ Bu bağlamda Nye "önder ülke çıkarlarını sığ bir biçimde tanımlar ve ağırlığını küstahça kullanırsa, bu diğer ülkelerin onun hegemonyasından kurtulmak için harekete geçme sürecini hızlandırır"¹⁰¹ şeklindeki uyarılarıyla Çin ve Rusya'nın Orta Asya bölgesinde sergiledikleri tutuma ABD yetkililerinin dikkatini çekmeye çalışmaktadır.

Zira ABD'li bir araştırmacının değerlendirmesine göre, Özbek liderlerin dış politika alanında zikzaklar çizmesi, Andican olaylarından sonra Kerimov'un iki başkentte iyi karşılanması, ülkeden kaçan Akayev'in de Moskova'ya sığınması ve nihayet Temmuz 2005'te Kazakistan'ın başkenti Astana'daki ŞİÖ zirvesinde üye ülkelerin ABD'ye karşı tutumları ve bölgedeki askerlerini çekmek üzere bir takvim belirlemesi için çağrıda bulunması da bu çerçevede değerlendirilebilir.¹⁰²

Çin ve Rusya'nın girişimlerine karşın ABD, bölge ülkelerini Batı yapılarına entegre etmek için yollar aramakta ve buna bir çerçeve/kılıf belirleme peşindedir. BİO ve GUAM girişimleri yetersiz kaldıklarında, ABD, diğer bölge ülkelerine nazaran daha az eleştirilen Kazakistan'ı seçerek bu ülkenin AGİT başkanlığı adaylığını destekleme yoluna girmiştir. Aslında bu durum ABD'nin, Kazakistan'ı bölge lideri olarak kabul etmesi ile de yakından ilgilidir. Başta Özbekistan'ı bölge lideri olarak seçen ABD, "Özbekistan'ın yıldızının düşmesinden sonra" Kazakistan'ın Orta Asya politikalarında merkezi rol oynamaya başlamasını desteklemiştir. Kısacası, 1990 sonrası, ABD için sadece enerji kaynakları ve nükleer silah varlığında dolayı önemli olan ülke, 2005'ten itibaren ABD'nin bölgedeki "tercihli ortağı" haline gelmiştir. Bu tercihin sebebi, Çin ve Rusya arasında sıkışan jeostratejik konumu, Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in Avrasyacı dış politika oluşturma politikasının (küresel güçler, komşular ve Japonya ve Güney Kore olmak üzere tüm ülkelerle iyi ilişkiler kurulması) başarısı da etkileyici olmuştur.¹⁰³ Diğer bir neden de yukarıda da belirttiğimiz gibi ülkenin mayın temizlemek üzere Irak'a gönderdiği askeri birlik örneğinde olduğu gibi ABD ile olan yakın ilişkileridir. ABD'nin Kazakistan'a verdiği öncelik, Kazakistan'a yaptığı yardım miktarı ve yapılan yardımların Özbekistan gibi şarta bağlı olmamasından da anlaşılabilir.

⁹⁹ ÇHC ve RF'nun Temel Uluslararası Sorunlarına İlişkin Ortak Deklarasyonu, 24 Mayıs 2008, (<http://www.fmprc.gov.cn/rus/wjdt/gb/t459410.htm>).

¹⁰⁰ Joseph Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, Gürol Koca (Çev.), (İstanbul: Literatür Yayınları, 2003), ss. 10-21.

¹⁰¹ A.g.e., s. 18.

¹⁰² Eugene Rumer, "The US Interests and Role in Central Asia After K2", ss. 149-150.

¹⁰³ Elizabeth Wishnick, *Russia, China and the United States in Central Asia: Prospects for Great Power Competition and Cooperation in the Shadow of the Georgian Crisis*, s. 13.

Belirtilen bu tezlerin geçerliliği, devrimden sonraki gelişmelerde kendini göstermektedir. Örneğin, Kırgızistan'da demokrasi söylemlerinin "Lale Devrimi" liderlerince sadece iktidara gelmenin aracı olarak algılandığı hemen anlaşılmıştır. Zira Mart 2005 seçimlerinde iktidar karşıtı tutum ve eylemlerde demokratik öğelere sıkça başvurulurken, aynı kişiler iktidarı meşrulaştırdıktan sonra demokrasi söylemlerini kullanmaz oldular. Parlamento ile cumhurbaşkanı arasındaki yetki dağılımına ilişkin süren mücadelelerden dolayı anayasal reformlar engellenmektedir. Aralık 2007'de yapılan Parlamento seçimlerinin sonuçlarını protesto etmek için toplanan eylemciler gösteriler konusunda ciddi sınırlamalarla yüz yüze kaldılar ve sıkı takibe alındılar.¹⁰⁴ ABD ise bu durumlara seyirci kalarak yeni bir statüko değişimine gitmek istememiştir.

Belirtilen bu küçük hatalar, ABD'nin büyük başarısızlığa, yani demokrasi politikasının iflasına yol açmıştır. ABD'nin bölgenin en zayıf ülkelerinden Kırgızistan'ı bölgedeki diğer ülkelere yönelik bir sıçrama tahtası olarak kullanma girişimi, devrimin gerçekleşmesiyle demokrasinin zaferi olarak algılanmış, ancak bunun böyle olmadığı hemen anlaşılmıştır.

Bununla birlikte, dış politika aracı olarak demokrasi politikalarının iflasına rağmen, bu bölgenin ABD'nin ulusal çıkarları açısından Çin ve Rusya'nın denetimine bırakılmayacak kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden ABD'li birçok uzman, demokrasi sacayağının başarısızlığına aldırmadan bölgedeki faaliyetlerini azaltmamak gerektiği görüşündedirler. Zira onlara göre, ne Çin ne de Rusya bölgede değişim taraftarlarıdır, dolayısıyla ABD bölgeden çıktığında Afganistan'ın komşuları olan Orta Asya ülkeleri bir kaos ortamına sürüklenebilir. Yani boşluğu ABD doldurmazsa, diğer aktörlerin dolduracağı öne sürülmektedir. Dolayısıyla ABD, istediği ülkelerle değil, Özbekistan gibi varlığı mevcut olan ülkelerle işbirliği yapmalıdır. Aksi takdirde, Özbekistan ile güvenlik konularındaki işbirliği sekteye uğrar ve ABD'li yetkililerin Özbekistan'ın iktidar mekanizmasındaki önemli kurumlara erişimi engellenir, dahası böylece ABD'li yetkililerin Özbekistan'daki meslektaşlarını etkileme olasılığı sınırlanır.¹⁰⁵

SONUÇ

ABD'nin eski Sovyet coğrafyasında uygulamaya koyduğu demokrasi ve ekonomik liberalleşme politikalarının bölgede açık toplum yaratmaya yönelik olduğu bilinmektedir. Zira kapalı toplumlar ile ilişki kurma imkanı bulunmamaktadır. Bu durum en açık bir şekilde Afganistan örneğinde görülmüştür. SSCB'ye karşı silah vb. yardımların yanı sıra, radyo yoluyla da dini duygular kullanılmıştır. Ancak Sovyetlerin yıkılmasından sonra güçlenen bu gruplar (Taliban) kendisine karşı çıkınca askeri bir seçenektan başka bir müdahale aracı bulunmadığını görmüştür. Bu yüzden bölge ülkelerine yardım yapılırken, demokrasinin ve serbest piyasanın geliştirilmesine büyük önem verilmektedir.

¹⁰⁴ Yulia Schulte, "Benchmarking the Process of Democratization in Kyrgyzstan by Defining the Role and Functions of NGOs", s. 7.

¹⁰⁵ Eugene Rumer, "The US Interests and Role in Central Asia after K2," ss. 152-154.

Terörle mücadele kapsamında gerçekleşen 2001 Afganistan operasyonu ve 2003 Irak harekati sırasında sık sık gündeme getirilen demokrasi söylemi ile demokrasi konsepti bir sivil olgu olmaktan çıkarak paradoksal olarak askeri işgal ile birlikte anılmaya başlanmıştır. Özellikle de eski SSCB ve Doğu bloğu ülkelerinde yaşanan sivil devrimler, demokrasiyi, ulaşılması gereken bir değer olmaktan çıkıp ABD ve Batı yanlısı olmak gibi cepheleşmenin merkezi kavramı haline getirmiştir. Bu bağlamda ABD'nin demokrasi dayatmasının temel amacı, mümkün oldukça çok insanı ve devleti kendi düşünce tarzına alıştırmak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşüncenin bir anlamda SSCB'nin "tek tip" Sovyet insanı yaratma politikası ile benzerlik gösterdiği de söylenebilir. Zira SSCB de bu hedefin gerçekleştirilebilmesi durumunda din, etnik ve dil gibi asıl kimlik öğelerinden arınmış bir ülke oluşturulabileceği ve muhalefetle karşılaşmaksızın kendi düşünce tarzını benimsetebileceğini öngörmekteydi. Öte yandan ABD'nin demokrasi projesi, etnik ve dini hoşgörüsü gibi noktalara da vurgu yaptığından SSCB deneyiminden ayrılmaktadır.

Bununla birlikte, bir anolojiyle ifade etmek gerekirse, ABD'nin güvenlik ve enerji gibi temel konularını "ekmek" olarak düşünürsek, demokrasiye "pasta" rolü biçilmektedir. Bu yüzden ABD dış politika yapım sürecinde yer alan kimi çevreler ve uzmanlar ABD'nin pasta peşinde koşarken ekmekten olacağını öne sürerek daha ihtiyatlı politikalar izlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Zira ABD'nin bölgedeki girişimleri, bölgede çıkarları olan diğer güçler ile çatışmaktadır. ABD bölgedeki etkinliğini demokrasi aracılığıyla arttırmak isterken, Rusya ve Çin diğer mekanizmaları kullanmaktadırlar.

Bununla birlikte, ABD'li yetkililerin çelişen söylemleriyle icraatlarını ve ABD STK'larının Washington'un çıkarları doğrultusundaki işlevini bir kenara bırakacak olursak, yine de bölge ülkelerindeki yönetimlerin "tek elden" yürütülmesi, yöneticilerin ani ölümü veya rahatsızlığı durumunda ülke içinde başlaması olası iktidar kavgalarına ve kaosa yol açma potansiyeli taşıdığından ciddi bir sorun kaynağıdır. Buna bölgenin sosyo-kültürel özellikleri de eklendiğinde sonuçlar daha da ağırlaşabilir.

KAYNAKÇA

- Azija-Plus, Sayı: 20 (434), 14 Mayıs 2008.
- Batalov, E. Ya., "İdeya Demokratii V Amerike XX Veka", SŞA-Kanada, Sayı: 4, 2006.
- Blank, Stephen, U.S. *Interests in Central Asia and the Challenges to Them*, (Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2007).
- Blank, Stephen, U.S. *Military Engagement with Transcaucasia and Central Asia*, (Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2000).
- Carothers, Thomas, "The 'Sequencing' Fallacy", *Pro et Contra*, Ocak- Şubat 2007.
- Cohen, Ariel, "Security, Energy and Democracy: US Interest in Central Asia", *Eurasianet*, 5 Aralık 2006", (<http://www.eurasianet.org/russian/departments/insight/articles/eav120706aru.shtml>)
- ÇHC ve RF'nun Temel Uluslararası Sorunlarına İlişkin Ortak Deklarasyonu, 24 Mayıs 2008, (<http://www.fmprc.gov.cn/rus/wjdt/gb/t459410.htm>)
- Erhan, Çağrı, "ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları", Mustafa Aydın (Der.), *Küresel Politikada Orta Asya*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2005).
- Escobar, Pepe, "The Tulip Revolution Takes Root", *Asia Times*, 26 Mart 2005, (http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/GC26Ag03.html)
- Fried, Daniel, "A Strategy for Central Asia", Statement before the House International Relations Committee, Subcommittee on the Middle East and Central Asia, 27 Ekim 2005, (<http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/55766.htm>).
- Friedman, Thomas L., "U.S. to Counter Iran in Central Asia", *The New York Times*, 6 Şubat 1992, (<http://www.nytimes.com/1992/02/06/world/us-to-counter-iran-in-central-asia.html>)
- Fuller, Graham E., *Demokrasi Tuzağı*, Meral Gaspıralı (Çev.), (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1996).
- Graphic: The 50 Most Generous Philanthropists", *Business Week*, 27 Kasım 2006, (http://www.businessweek.com/pdfs/2006/0648_givers.pdf).
- Huntington, Samuel P., "Demokrasinin Üçüncü Dalgası", *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, Larry Diamond & Marc F. Plattner (Der.), (Ankara: Yetkin Yayınları, 1995).
- Jim Nichol, CRS Report for Congress RL33458, *Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests*, The Library of Congress, 6 Ağustos 2008.
- Jim Nichol, CRS Report for Congress RL30294 *Central Asia's Security: Issues and Implications for U.S. Interests*, The Library of Congress, 7 Şubat 2006.
- Kazakpaev, Marat, "SŞA- Kırgızistan: Model Vzaimodeystviya Neravnovestnih Uçastnikov", *Central Asia & Caucasus*, Sayı: 3 (45), 2006.

- Keskin, Funda, "ABD Başkanlarının Ünlü Doktrinleri", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran (Der.), (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003).
- Kıdırbekuli, D. B., *Geostrategija SŞA v Kazahstane: Ot Global'nogo K Malomu İzmereniyu*, (Almaty: MerSal, 2003).
- Koichumanov, Talaibek, Otořbayev, Joomart, Starr, S. Frederick, *Kyrgyzstan: The Path Forward, Silk Road Paper*, Central Asia-Caucasus Institute, Kasım 2005.
- Kudrjashov, Andrej, "Minjust Uzbekistana Predostereg İnostranye Organizacii Ot Sotrudnichestva S Oppozicionnymi Partijami" (Özbekistan Adalet Bakanlığı Yabancı Kuruluşları Muhallif Partileriyle İşbirliği Yapmamları Konusunda Uyardı), *Ferghana.Ru*, 22 Mayıs 2004, (<http://www.ferghana.ru/article.php?id=2895>).
- Lefebvre, Maxime, *Amerikan Dış Politikası*, İsmail Yerguz (Çev.), (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005).
- Lowe, David, "Idea to Reality: NED at 25", The National Endowment for Democracy, (<http://www.ned.org/about/nedhistory.html>)
- MacKinnon, Mark, *Yeni Soğuk Savaş: Renkli Devrimlerin Sırrı*, Emel Lakşe, (Çev.), (Ankara: Destek Yayınları, 2008).
- Malysheva, Dina, "Centralnaya Aziya v Svete 'Demokraticheskikh Revolyucij' ('Renkli Devrimler' Işığında Orta Asya)", *Mirovaya Ekonomika i Mejdunarodnyye Otnosheniya*, Sayı: 8, 2006.
- Mansfield, Edward D. & Snyder, Jack, "Democratization and Danger of War", *International Security*, Cilt: 20, Sayı: 1, Yaz 1995.
- Matveeva, Anna, "Return to Heartland: Russia's Policy in Central Asia," *International Spectator*, Cilt: 42, Sayı: 1, Mart 2007.
- Matveeva, Anna, *Central'naja Aziya – Strategicheskij Podhod K Postroeniju Mira (Orta Asya Barış İnşası İçin Stratejik Yaklaşım)*, (Londra: International Alert, 2006).
- The National Endowment for Democracy, *NED Grants, Eurasia Program Highlights*, (<http://www.ned.org/grants/08programs/highlights-eurasia08.html>)
- The National Endowment for Democracy, *NED Grants, Eurasia Program, Kazakhstan*, (<http://www.ned.org/grants/07programs/grants-eurasia07.html>)
- The National Endowment for Democracy, *NED Grants, Eurasia Program, Tajikistan*, (<http://www.ned.org/grants/08programs/grants-eurasia08.html>)
- The National Endowment for Democracy, *NED Grants, Eurasia Program, Türkmenistan*, (<http://www.ned.org/grants/08programs/grants-eurasia08.html#turkmenistan>)
- The National Endowment for Democracy, *NED Grants, Eurasia Program, Uzbekistan*, (<http://www.ned.org/grants/08programs/grants-eurasia08.html>)

- Nogayeva, Ainur, "Sıcak Bişkek Sonbaharı", *Cumhuriyet Strateji*, Sayı: 124-125.
- Nye, Joseph, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, Gürol Koca (Çev.), (İstanbul: Literatür Yayınları, 2003).
- Olcott, Martha Brill, "U.S. Policy in Central Asia: Balancing Priorities (Part II)", Testimony prepared for the Committee on International Relations Hearing on The Middle East and Central Asia, 26 April 2006.
- Olim, Alisher, "SŞA i Rossija. Media Vojna v Kirgizii (ABD ve Rusya: Kırgızistan'da Medya Savaşı)", *CentralAsia.Ru*, 6 Kasım 2007, (<http://www.centrasia.ru/news/A.php?st=1194298500>),
- Open Society Foundations, *Central Eurasia Project, 2008 Activities*, (http://www.soros.org/initiatives/cep/about/z_activities/more)
- Open Society Foundations, *Building Open Societies: Soros Foundations Network 2005 Report*, 2006
- Ospina, Hernando Calvo, "NED et. al.: The CIA's Successors and Collaborators US Overt and Covert Destabilisation", *Global Research*, 15 Nisan 2008, (<http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=8694>)
- Pan Çjipin, Hu Hunpin, "Tsvetnye Revolyucii' i Centralnaya Aziya: Vybor Puti", *Analytic*, Sayı: 2, 2006.
- Peace Corps in Kazakhstan, *United States Diplomatic Mission to Kazakhstan*, (http://kazakhstan.usembassy.gov/peace_corps.html).
- Richard A. Boucher, "U.S. Policy in Central Asia: Balancing Priorities (Part II)", Statement to the House International Relations Committee Subcommittee on the Middle East and Central Asia, 26 Nisan 2006, (<http://www.state.gov/p/sca/rls/rm/2006/65292.htm>)
- Ronald Wilson Reagan, "Address to the British Parliament", *Miller Center of Public Affairs*, 8 Haziran 1982, (<http://millercenter.org/scripps/archive/speeches/detail/3408>), (02.06.2008)
- Rumer, Eugene, "China, Russia and the Balance of Power in Central Asia", *Strategic Forum*, Sayı: 223, Kasım 2006.
- Rumer, Eugene, "The US Interests and Role in Central Asia After K2", *Washington Quarterly*, Cilt: 29, Sayı: 3, Yaz 2006.
- Samujlov, Sergey, "Etapı Politiki SŞA v Otnoshenii SNG (BDT'ye Yönelik ABD Politikalarının Aşamaları)", *SŞA- Kanada*, Sayı: 2, 2005.
- Schulte, Yulia, "Benchmarking the Process of Democratization in Kyrgyzstan by Defining the Role and Functions of NGOs", *Kyrgyzstan Today: Policy Briefs on Civil Society, Migration, Islam, Corruption*, (Bishkek: American University of Central Asia, Social Research Center, 2008).
- Shestakov, Evgenij, "GUUAM poterjalo bukvu (GUUAM Harfini Kaybetti)", *Rossijskaja gazeta*, Sayı: 3764, 6 Mayıs 2005.

- Somuncuoğlu, Anar, *ABD'nin Demokrasi Özendirme Politikası: Kazakistan Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2008.
- Speech by Secretary of State Condoleeza Rice", Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, 13 Ekim 2005, (<http://russian.kazakhstan.usembassy.gov/rice-speech-ru.html>).
- Steven Woehrel, *CRS Report for Congress, RL34261, Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries*, The Library of Congress, 27 Kasım 2007.
- Tatyana Shakleina, "Vneşnepoliticheskie Diskussii v SŞA: Poiski Global'noj Strategii, SŞA-Kanada, Sayı: 10, 2002.
- The State of the Union Address by the President of the United States, House of Representatives, 29 Ocak 2002, (<http://www.americanrhetoric.com/speeches/stateoftheunion2002.htm>)
- The Washington Post*, 22 Eylül 1991.
- Tiulegenov, Medet, "Social Capital or Whether NGOs are the Place for Collective Action?," *Kyrgyzstan Today: Policy Briefs on Civil Society, Migration, Islam, Corruption*, (Bishkek: American University of Central Asia, Social Research Center, 2008).
- Tokoev, Marat, *Meždunarodnaja podderzhka SMI (Uluslararası Basın Desteği)*, Bishkek-Kopenhag, 15 Şubat 2008, (http://www.monitoring.kg/?pid=139#_ftn88).
- Waltz, Kenneth, "The Emerging Structure of International Politics", *International Security*, Cilt: 18, Sayı: 2, 1993.
- Wishnick, Elizabeth, *Russia, China and the United States in Central Asia: Prospects for Great Power Competition and Cooperation in the Shadow of the Georgian Crisis*, (Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, 2009).
- Zakaria, Fareed, "The Rise of İlliberal Democracy", *Foreign Affairs*, Cilt: 76, Sayı: 6, Kasım- Aralık 1997.
- "Ambassador Richard Hoagland's Interview with Peace Corps Newsletter", *Vesti*, 7 Nisan 2009, (<http://kazakhstan.usembassy.gov/tr-04-07-09-2.html>).
- "Democracy", U.S. *Department of State, Diplomacy in Action*, (<http://www.state.gov/g/drl/democ/>)
- "Kazakh Leader Set To Win Vote Seen As Flawed", *Reuters*, 3 Aralık 2005.
- "Partnership for Peace: Framework Document issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council", North Atlantic Treaty Organization, Ocak 1994, (<http://www.nato.int/docu/basictxt/b940110b.htm>).
- "The GUUAM Group: History and Principles", *GUUAM Briefing Paper*, Kasım 2000, (www.guam.org/general)

- "The Overview of America's National Security Strategy", *The White House*, (<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/section1.html>).
- "U.S. Wants Engagement in Central Asia, Jones Says," *Arabic News*, 2 Aralık 2002, (<http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/020212/2002021241.html>),
- "USAID Volunteers for Prosperity (VfP)", (<http://www.volunteersforprosperity.gov/about/>)
- "Volunteerism is Integral Part of U.S. Culture", *America.gov*, *Engaging the World*, 27 Şubat 2007, (<http://www.america.gov/>)
- "What is the Peace Corps?", *Peace Corps*, <http://www.peacecorps.gov/index.cfm?shell=learn.whatispc>).